

Els orígens i les causes de la Segona Guerra Mundial: un estat de la qüestió

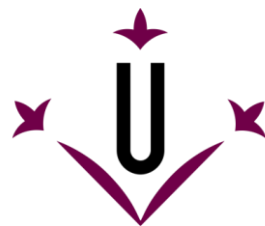

Autor: Oriol Pérez Moyano

Tutora: Antonieta Jarne Mòdol

Grau: Història

Curs acadèmic: 2015-2016

Universitat de Lleida

Facultat de Lletres

Resum:

Aquest treball de fi de grau té com a objectiu l'anàlisi de la historiografia de les causes de la Segona Guerra Mundial, així com la seva evolució al llarg del temps. A més, es dedica especial atenció a tractar els principals xocs historiogràfics que han generat més polèmica, fins i tot fora de l'àmbit acadèmic. Des del 1945 fins a dia d'avui les causes d'aquest conflicte i llur responsabilitat han proporcionat una gran quantitat de literatura en què historiadors d'arreu del món han aportat la seva visió. Aquest estat de la qüestió és una modesta síntesi de la historiografia dels orígens de la Segona Guerra Mundial.

Paraules clau:

Tractat de Versalles, Dolchstoßlegende o llegenda de la punyalada l'esquena, República de Weimar, irredentisme, nazisme, Guerra Civil Espanyola, Anschluss, *appeasement* o política d'apaivagament, Acord de Munic, Danzig, Hitler.

Abstract:

This final degree project is aimed at analyzing both the historiography of the causes of the Second World War and its evolution throughout history. Furthermore, special attention is paid to the main historiographical clashes, which have caused an upheaval, even outside of the academic sphere. Since 1945 up until now the causes of the conflict and their responsibility have generated lots of written works, into which many historians have poured their knowledge and point of view. This state of the question is but a modest synthesis of the historiography of the origins of the Second World War.

Keywords:

Treaty of Versailles, Dolchstoßlegende or stab-in-the-back myth, Weimar Republic, irredentism, nazism, Spanish Civil War, Anschluss, appeasement, Munich Agreement, Danzig, Hitler.

Sumari

Apartat	Pàg.
Pròleg.....	3
Introducció.....	6
La Pau de Versalles.....	8
La República de Weimar.....	17
L'ascens del nazisme al poder.....	23
L'economia de guerra alemanya, la <i>Wehrwirtschaft</i>	30
L'aïllacionisme dels EUA i l'imperialisme del Japó.....	36
La Segona Guerra Italoabissínia.....	40
La Guerra Civil Espanyola.....	45
L'Anschluss, la fi d'Àustria.....	50
L'Acord de Munic i el camí final cap a la SGM.....	55
La historiografia de la SGM.....	61
Conclusions.....	68
Annex I: una reflexió personal sobre els orígens de la SGM.....	73
Annex II: agraïments.....	77
Bibliografia.....	78

Pròleg

Aquest treball de fi de grau té com a objectiu l'anàlisi i la crítica del debat historiogràfic sobre els orígens de la Segona Guerra Mundial¹. Les causes del conflicte han estat una qüestió inherent en la historiografia dedicada a l'estudi de la SGM; una guerra que s'estengué durant més de sis anys i que afectà gairebé la totalitat d'Europa, part d'Àfrica, la completa totalitat de l'est i el sud-est asiàtics, gran part de les illes oceàniques i, fins i tot, tingué algun episodi reduït al continent americà². Els cinc continents foren, en major o menor intensitat, escenaris d'enfrontaments bèl·lics, operacions d'espionatge i sabotatge i tots cinc patiren les conseqüències d'una guerra d'una escala incomparable a qualsevol de les anteriors conteses militars i un resultat humà catastròfic sense precedents. En aquest sentit, per enfrontar-se a aquesta difícil qüestió es necessita disposar de totes aquelles eines i perspectives que puguin facilitar la comprensió d'un fenomen que marcà crucialment el desenvolupament de la segona meitat del segle XX. Un fenomen que ha tingut un gran impacte *a posteriori* no només en l'ordre mundial i la seva política, sinó que també ha influenciat massivament el pensament científic, ètic, així com aquest ha marcat un abans i un després en moltes disciplines científiques, ja fos en el camp de la sociologia, com en el de la historiografia, entre d'altres; difícilment podem trobar un període de temps tan curt que contingui un procés transformador tan potent com el que tingué la SGM. Nogensmenys, l'estudi d'un període tan complex i convuls de la història mundial requereix una aproximació global que tingui present tots aquells factors que van tenir un paper, més o menys important, en l'esclat de la guerra. En altres paraules, la SGM requereix una perspectiva històrica que acari qüestions d'abast i influència mundials i que sàpiga conjugar els diversos factors per tal d'explicar no només les causes de la SGM, el tema d'aquest treball, sinó qualsevol altre subjecte d'estudi relacionat amb el conflicte.

La resolució d'una qüestió tan amplament debatuda com les causes de la SGM ja és *per se* un tema de complexitat i mida importants que exigeix un esforç titànic per tractar l'objecte d'estudi, tanmateix hom no pot evitar plantejar-se altres qüestions que es deriven de la temàtica concreta del treball o bé, àdhuc, la dinàmica del propi conflicte bèl·lic.

---

¹ D'ara en endavant utilitzaré les sigles "SGM" per fer referència a la Segona Guerra Mundial. Així com també faré servir "PGM" en lloc de Primera Guerra Mundial.

² Cal destacar-ne la Batalla del Riu de la Plata el 13 de desembre de 1939 que segellà el destí del cuirassat de butxaca "Graf Spee" o bé l'ocupació de les Illes Aleutianes per part del Japó durant la Guerra del Pacífic.

Crec que no és exagerat afirmar que resulta impossible tractar els orígens de la conflagració sense deixar-se emportar per altres qüestions emanades com poden ser la responsabilitat del conflicte bèl·lic, fet que ni els mateixos grans historiadors que ho han estudiat han pogut evitar i que el gran públic en general acostuma a adjudicar únicament a la persona d'Adolf Hitler, o la suposada inevitabilitat de la SGM, entre moltes d'altres. No és estrany aleshores veure com els historiadors clàssics de la qüestió també ho han analitzat, entre els quals es poden comptar A.J.P Taylor, qui es veié envoltat d'una gran controvèrsia, especialment al Regne Unit, arran de la publicació de *The Origins of the Second World War* i les seves tesis sobre la política del *appeasement*, així com la seva suposada exoneració de Hitler i la *Sonderweg*³ d'Alemanya, o bé Richard Overy, Hugh Trevor-Roper, entre molts altres. Tots ells s'han centrat en les causes de la SGM, però també han dedicat especial atenció a aquestes altres qüestions que anteriorment he esmentat. En el que pertoca a aquest treball intentaré cenyir-me a la qüestió central en la mesura que em sigui possible, però tanmateix també és apropiat dedicar-hi un espai ja sigui a les conclusions o bé als annexos.

La realització d'aquest treball de fi de grau sobre els orígens i les causes de la SGM xoca necessàriament amb tota una sèrie d'obstacles que requereixen una profunda reflexió i un plantejament treballat per tal d'ultrapassar-los i reeixir en aquesta tasca. En aquest sentit, el principal entrebanc que hom es troba davant és l'obtenció i selecció de la bibliografia pertinent; relacionat amb això se situa el problema d'enfrontar-se a un objecte d'estudi que s'emmarca fora del món hispanoamericà, en tant que la major part de les publicacions són en anglès i només els clàssics han estat traduïts al castellà⁴, per l'altra banda n'hi ha força en francès, alemany i, fins i tot, italià. El món anglosaxó és fonamentalment d'on prové la immensa majoria de publicacions científiques al respecte, tot i que tot historiador pot considerar altres enfocaments, que no necessàriament han de divergir per qüestions geogràfiques, ja que poden aportar una qualitat globalitzadora d'un conflicte d'abast global. Aquest és essencialment el segon obstacle que l'historiador ha de combatre per sortir exitosament d'un estudi científic de la qüestió o bé de l'anàlisi i crítica del debat

---

³ Aquest terme alemany que significa "camí especial" fa referència a la idea, en gran mesura determinista, que Alemanya s'hauria desenvolupat durant els segles XIX i XX, degut a la seva pròpia dinàmica interna, d'una manera especial que hauria conduït inevitablement a l'aparició del nazisme i el seu posterior ascens al poder.

⁴ No cal dir que les traduccions al català d'aquestes grans obres de la historiografia, especialment anglosaxona, són inexistentes, malgrat que en castellà només es puguin trobar algunes de les obres més referencials.

historiogràfic, com és el cas d'aquest treball. Hom podria pensar, molt erròniament, que la SGM és un conflicte essencialment europeu o occidental (per incloure-hi els EUA i els dominis colonials dels vells imperis), però si es vol evitar caure en aquest eurocentrisme cal tenir en compte tots aquells factors que també van contribuir a l'esclat de la SGM. En altres paraules, hom ha de procurar adoptar una visió holística que englobi tots els actors i aspectes clau, els quals com ja hem vist afectaren els cinc continents. Per aquest motiu, he considerat oportú i inevitable el tractament en conjunt de tots els escenaris bèl·lics, en considerar que cap d'ells es pot analitzar sense interrelacionar-los, independentment del fet que geogràficament i cronològicament estiguin separats; l'exemple més clar, en aquest sentit, és el del Japó i la seva guerra contra la Xina, inicialment, i contra els EUA, posteriorment, que sovint s'estudia com un afer separat de la SGM a Europa, però que, tanmateix, no deixa guardar una gran relació amb l'imperialisme britànic i el gran desenvolupament econòmic del Japó. No és l'únic cas, però, ja que a Sud-Amèrica l'impacte de la SGM no fou només d'abast diplomàtic⁵, sinó també econòmic, però evidentment també hem de tenir present les pròpies dinàmiques antiimperialistes dels moviments emergents d'aquelles nacions que es trobaven sota el domini dels imperis britànic i francès, especialment. Tots aquests aspectes, entre innumerables més, han de dur-nos a la conclusió que és del tot inviable tenir la voluntat d'investigar o analitzar les causes de la SGM sense preveure llur incorporació dins del treball acadèmic.

---

⁵ No hem d'oblidar l'arxiconeguda Doctrina Monroe o el Corol·lari Roosevelt que proclamava els EUA com el líder polític i econòmic d'Amèrica davant les agressions de les potències europees i llur imperialisme, quelcom que irònicament no deixava de ser una forma d'imperialisme estatunidenc.

Introducció

La fonamental pregunta que es devien plantejar els principals protagonistes de la SGM que intentaren evitar-la per tots els mitjans possibles, d'acord amb llurs expectatives i objectius polítics, ha de ser necessàriament el com i el quan s'havia arribat al punt d'inflexió de l'inici del conflicte bèl·lic, que posteriorment esdevindria la major pèrdua de vides humanes que la història ha conegut fins a dia d'avui; periodistes, militars i, evidentment, historiadors de diversos països han tractat la qüestió intensament per tal de resoldre el problema de com i per què es va iniciar la SGM. La resposta a tal plantejament és extremadament difícil d'obtenir, tanmateix no es pot reduir a la disputa per la ciutat de Danzig, la qual en fou certament el detonant, però les causes de les hostilitats són molt més profundes⁶. El debat ha estat dilatat i enormement heterogeni, però com en qualsevol altre objecte d'estudi que la historiografia, entre altres disciplines científiques socials, ha tractat, no existeix cap tipus de consens sobre la qüestió i l'existència de múltiples interpretacions no ha de ser vista com una manca de concreció del problema, sinó com un enriquiment del debat que ha de contribuir a un major coneixement d'un fenomen que afectà el destí del món sencer i alterà l'ordre mundial irrevocablement.

En aquest sentit, les conseqüències de la SGM, més enllà del tràgic desenllaç en vides humanes, repercutí notablement alterant la balança de poder, afeblint els antics imperis del vell continent fins a límits sense precedents. No només les potències de l'Eix van ser reduïdes a mers satèl·lits dels EUA i llurs aliats, sinó que les potències colonials del Regne Unit i França s'havien vist incapaces de fer front a l'amenaça combinada de l'Alemanya nazi; una a la qual havien contribuït a construir. Endemés, van requerir l'ajuda militar i econòmica de la potència que fins al desembre del 1941 s'ho havia mirat tot des de l'altra banda de l'Atlàntic, els EUA, que es revelaren com una superpotència com mai no havia existit en la història de la humanitat. Altrament, el país que més contribuï a la derrota de l'Alemanya nazi, la Unió Soviètica, s'aixecà com el bloc opositor a les societats capitalistes liderades pels EUA. Conseqüentment, la SGM comportà la

---

⁶ Richard Overy i Andrew Wheatcroft. (1989). *The Road to war*. Londres: Macmillan London. p.1.

creació dos blocs radicalment oposats que competien per l'hegemonia mundial en una sèrie de conflictes que comprenien un de més gran: la Guerra Freda.

L'estructura d'aquest treball respon precisament a la dinàmica descrita anteriorment i als objectius esmentats al pròleg. És per aquest motiu que per tal d'aconseguir-ho he cregut convenient organitzar-lo segons les causes establertes per la majoria d'historiadors; també he considerat categoritzar-les cronològicament, construint així un discurs que possiblement faciliti la comprensió de la SGM com un subproducte de la PGM. Aquesta visió no és unànimement compartida pels historiadors que han dedicat els seus estudis al perquè de l'esclat de la SGM, però crec hom ha de partir d'aquesta hipòtesi, en tant que és compartida per una majoria del món acadèmic i també simplificarà la tasca de rebatre-ho, si n'hi ha que ho contradiuen.

Sumat a això, aquest treball també inclou aspectes que tal vegada no se subscriuen directament a una de les causes de la SGM, sinó que n'engloben diverses o bé materialitzen altres qüestions que hi estan relacionades, però d'una manera més indirecta. Aquest podria ser perfectament el cas de l'arxiconeguda política d'apaivagament britànica, l'*appeasement*, o bé altres debats que afecten la naturalesa de la societat alemanya, com és el cas de l'anteriorment esmentada *Sonderweg* o fins i tot l'espinesa qüestió de la responsabilitat d'ambdues guerres mundials.

Finalment, unes conclusions posaran la rúbrica al TFG, en què intentaré analitzar l'evolució de la historiografia sobre les causes de la SGM, així com les principals qüestions que han afectat els subsegüents debats entre historiadors, com exemplifica perfectament l'ardent discussió entre Taylor i Trevor-Roper, i altres historiadors. En l'apartat dels annexos també intentaré extreure unes idees pròpies sobre els orígens del conflicte, com també la manera en què els historiadors ho han tractat.

La Pau de Versalles

L'onzena hora de l'onzè dia de l'onzè mes de l'any 1918 posà fi al conflicte més sagnant i violent que, fins aleshores, havia conegut el món, la PGM. Aquesta data ha quedat gravada a la memòria de les diverses societats involucrades en la guerra, com el Dia del Record⁷, entre altres celebracions, posen de relleu.—A més, l'elecció dels dies per commemorar no només la PGM, sinó també la SGM, fou motiu de controvèrsia dins de la Home Office arran de l'acabament de la SGM, en tant que ajuntar ambdues commemoracions en una sola data, quelcom que evidentment apunta a l'estreta vinculació entre ambdues conflagracions, generava dubtes prou importants⁸—.

Aquesta qüestió és, sens cap mena de dubte, una de les que ha estat sota el focus d'atenció de la majoria d'historiadors que han estudiat les causes de la SGM. El conegudíssim historiador A.J.P. Taylor la descrivia de la següent manera:

The Second World war was, in large part, a repeat performance of the first.[...]. Though the tide of battle swung more violently to and fro, the war ended in much the same way— with the defeat of Germany. The link between the two wars went deeper. Germany fought specially in the second war to reverse the verdict of the first and to destroy the settlement which followed it. Her opponents fought, though less consciously, to defend that settlement; and this they achieved—.⁹

El paper de la PGM com a causant de la SGM ha estat dilatadament debatut, molt especialment durant les dues dècades posteriors al seu acabament, però es podria afirmar que bona part dels historiadors estan d'acord en què el Tractat de Versalles construeix l'escenari propici per a que es desenvolupi el conseqüent conflicte bèl·lic. És així com ho explica Richard Lamb, argumentant que la llavor de la segona guerra rau precisament en la primera i la situació postbèl·lica derivada d'aquest tractat, però també dels de Trianon i St. Germain el 1919 i el 1920¹⁰. En un sentit semblant, Victor Rothwell addueix a les

---

⁷ Formalment la guerra concloué el dia en què es firmà el Tractat de Versalles, el 28 de juny del 1919, però avui se celebren tant el Dia del Record (*Remembrance Day* o *Poppy Day*), com també el Dia de l'Armistici (*Armistice Day*), del qual es deriven tant la data anteriorment esmentada com el Diumenge del Record (*Remembrance Sunday*), celebrat el diumenge més proper a l'onze de novembre.

⁸ Keith Robbins. (1996). *Commemorating the Second World War in Britain: Problems of Definition*. *The History Teacher*, [en línia] 29(2). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/494736> [Accedit el 16 de Feb. 2016]. p.161.

⁹ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.22-23.

¹⁰ Richard Lamb. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury. p.3.

imposicions sobre Alemanya establertes en aquests tractats les tres grans crisis polítiques i territorials que van facilitar l'ascens de l'Alemanya nazi com una potència centreeuropea capaç de derrotar França i ocasionar gairebé la derrota a la Unió Soviètica: la prohibició a Àustria i Alemanya d'implantar qualsevol tipus d'unió que malmetés la independència de la primera, la presència de població ètnicament alemanya a Txecoslovàquia, als Sudets concretament, i, finalment, l'existència del Corredor Polonès, el qual tallà la unió entre la Prússia Oriental i la resta d'Alemanya¹¹. Nogensmenys, independentment de les diverses interpretacions i justificacions que es puguin fer al respecte de la moralitat i la legitimitat de les potències vencedores per imposar llurs condicions a Alemanya, el cert és que la PGM va destruir l'antic ordre europeu, així com també afectà la balança de poders de l'Extrem Orient, descomposant l'Imperi Austrohongarès, provocant la caiguda de la Rússia tsarista i l'aixecament de l'URSS; això desestabilitzà finalment l'Europa Central i Oriental, deixant així pas a Alemanya per a ser-hi la força hegemònica, ja que havia conservat el seu potencial per esdevenir-ho gairebé intacte¹². El concepte que el resultat de la PGM transforma radicalment el difícil equilibri de poders europeus és compartit per un bon nombre d'historiadors, especialment a mesura que ha avançat l'estudi de les causes de la SGM. En aquest sentit, un altre dels autors que ho consideren és Anthony P. Adamthwaite, qui al·lega que l'escenari sorgit de la PGM gaudí d'un desequilibri permanent durant el període d'entreguerres¹³. Tanmateix, aquesta visió, que podria semblar evident a primera vista, no és unànime. Precisament per aquest motiu resulta sorprenent la immensa quantitat d'autors que no consideren els esdeveniments previs a l'ascens del nazisme com a elements causals de la SGM, ja sigui per omissió, és a dir, se centren en altres aspectes, ja sigui per eliminació, és a dir, ni tan sols els consideren com a causes factibles. Contràriament, Ruth Henig afirma que cal ampliar l'explicació d'aquest fenomen precisament a aquests successos, car el context polític, econòmic i social n'és clau¹⁴.

Una de les conseqüències de allò que Taylor anomena el llegat de la PGM és, semblant en certa manera a la tesi d'Adamthwaite, la dissolució de la balança de poder de les diverses potències europees, ja que segons l'autor britànic la Gran Guerra acabà amb

---

¹¹ Victor Rothwell. (2001). *Origins of the Second World War*. Nova York: Palgrave. p.10-11.

¹² Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.18.

¹³ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.27.

¹⁴ Ruth Henig. (1992). *The Origins of the Second World War*. Nova York: Routledge. p.3.

l'Imperi Austrohongarès i la Rússia tsarista, desplaçant així el “centre” d'Europa al les ribes del riu Rin¹⁵, on el Regne Unit i França estarien en lluita amb Alemanya per l'hegemonia al continent. Emperò, el “problema alemany” no havia quedat resolt, en tant que la desaparició de Rússia com una potència de primer nivell deixava via lliure a Alemanya per a esdevenir potencialment hegemònica a l'Europa Central i Oriental. Segons Taylor, aquesta fou la conseqüència més important de la PGM i el seu llegat, en tant que Alemanya conservà gairebé intacte la seva capacitat industrial, especialment pel que fa a la seva producció carbonífera, i disposava de 60 milions d'habitants, mentre que França en tenia només 40 milions; Alemanya havia estat afeblida per un temps, però ens uns anys el “problema” tornaria a sorgir¹⁶. Certament, aquesta visió no va ser majoritària entre el 1918 i el 1919, però ja hi havia veus que s'aixecaven contra una pau que consideraven “benèvola” vers Alemanya. El mariscal francès Ferdinand Foch digué: “Això no és pau, sinó un armistici per vint anys”¹⁷. Això no obstant, Taylor ha estat criticat per una quantitat gairebé inesgotable d'historiadors. Sally Marks critica la seva tesi argumentant que atribueix la història dels següents vint anys a la Pau de Versalles, quelcom que considera excessivament categòric; a més, segons la historiadora estatunidenca, l'opció de les potències aliades de reduir el “problema alemany”, per la via de l'establiment d'una supremacia aliada o la destrucció d'Alemanya, d'una vegada per totes era inviable¹⁸. En afegit a això, l'estatunidenca afirma que si bé el Tractat de Versalles va poder afermar les hostilitats alemanyes, però que de seguida perdé força davant la retirada angloestatunidenca dels afers europeus, deixant així sola a França, la qual havia de fer front a les constants demandes alemanyes provinents del govern de la República de Weimar¹⁹.

Un altre enfocament, que en certa manera s'aproxima al que acabo d'esmentar, es fonamenta en la posició francesa, victoriosa després de la PGM a primera vista, però lluny d'aconseguir la supremacia que hauria d'haver aconseguit, juntament amb els seus aliats, per evitar la repetició de l'agressió alemanya. Es podria dir que cap dels dos bàndols aconseguí una victòria total que permetés unes impositions que trenquessin l'ordre

---

¹⁵ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.25..

¹⁶ *Ibidem*. p.28-29.

¹⁷ “Ce n'est pas une paix, c'est une armistice de vingt ans”.

¹⁸ Sally Marks. (1999). “1918 and after: the postwar era” dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge. p.16-17

¹⁹ *Ibidem*. p.20-21.

establert i permetessin substituir-lo per un altre—cal recordar que l’armistici se signà quan les tropes alemanyes encara eren a territori francès i no s’havia produït cap ocupació militar del territori alemany per part dels aliats²⁰—. El resultat fou que es trencà l’ordre establert, però el que en va sorgir era extremadament feble. Els aliats i, especialment, França fracassaren en aconseguir una supremacia que facilités el forçament de les imposicions dels vencedors als vençuts que garantís aquesta superioritat tan desitjada per bona part dels dirigents francesos²¹. Ans al contrari, França s’enfrontà a tot un seguit de dificultats econòmiques que, juntament amb el cost material i humà de la guerra, així com el conflicte al Marroc, impediren la sensació de victòria que hom podria pressuposar, en definitiva, França reconeixia les seves pròpies febleses davant una Alemanya potencialment superior en l’àmbit militar i econòmic²². Front a aquesta situació, resulta evident que la intenció francesa fos clarament la d’assegurar-se una posició de força davant el seu enemic natural. Aquesta política agressiva es traduí en una política exterior basada en l’obligació d’Alemanya de pagar les seves reparacions de guerra, provinents de la seva responsabilitat en l’esclat de la PGM. De manera contrària, la visió anglosaxona, representada per John Maynard Keynes, qui creia que la Pau de Versalles impedia el desenvolupament econòmic alemany, i per aquesta lògica també l’europeu, i afeblia la possibilitat d’inserir-la en l’economia mundial²³. Hem de tenir present, per tal d’entendre la cosmovisió anglosaxona del “problema alemany”, que el domini britànic es basava en un model econòmic liberal i capitalista, dins el qual Alemanya no suposava cap problema, sempre que no disputés la seva superioritat naval, i fins i tot significava un mercat molt lucratiu per als liberals britànics. La posició francesa, com ja he dit, en la seva major part, contrària a cedir en el Tractat de Versalles a favor d’Alemanya. Aquesta actitud perjudicà greument Alemanya segons la visió d’alguns historiadors, com argumenta Richard L amb quan fa referència a l’ocupació francesa de la Regió del Ruhr:

The occupation of the Ruhr was a deadly blow to liberal German politicians; it not only created the climate in which communism and Nazism thrived, but it fostered a spirit of revenge in the German

---

²⁰ Gerhard L. Weinberg. (1995). *La Segunda Guerra Mundial: una visión de conjunto*. Vol.1. Barcelona: Grijalbo. p.28.

²¹ Andreas Hillgruber. (1995). *La Segunda Guerra Mundial 1939-1945. Objetivos de guerra y estrategia de las grandes potencias*. Madrid: Alianza Editorial, S.A. p. 15-16.

²² Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.21-22.

²³ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. París: Armand Colin. p.105.

people because not only were they humiliated, but they also suffered economic distress and starvation while the German mark completely lost its value²⁴

Poincaré, primer ministre francès²⁵, estava decidit a imposar a Alemanya el pagament de les reparacions de guerra i per aquest motiu, juntament amb la pressió interna dins el govern, s'impulsà l'ocupació del Ruhr, amb la plena connivència i col·laboració de Bèlgica i la feble oposició del Regne Unit²⁶. Aquesta interpretació no és compartida per Sally Marks, qui carrega contra aquesta tesi, precisament també compartida per Taylor, afirmant que Poincaré s'oposava a qualsevol acció militar contra Alemanya arran del pagament de les reparacions de guerra i que preferia establir sancions econòmiques amb la col·laboració del Regne Unit, el qual davant la plausible oposició d'un front comú entre Alemanya, el Regne Unit i els EUA, juntament amb la pressió de la dreta francesa, no tingué més remei que acceptar la via militar per imposar les condicions del Tractat de Versalles²⁷. La historiadora estatunidenca, a més, considera que si bé França va guanyar la partida a Alemanya no va aconseguir capitalitzar la victòria, quelcom que es tornaria a repetir quan el Regne Unit refusà el Protocol de Ginebra i un pacte amb França a favor dels tractats de Locarno²⁸. Aquest punt de vista es pot enllaçar amb el d'Andrew J. Crozier, el qual creu que davant els intents clars d'Alemanya d'evadir els termes del Tractat de Versalles i sota l'ombra de les intencions dels EUA respecte el pagament dels deutes de la PGM, ja que els EUA, sent els majors creditors de França i el Regne Unit, no estaven disposats a condonar-los o bé endarrerir-ne el pagament. Aquesta interconnexió dels deutes contrets per les potències aliades vers els EUA i les reparacions de guerra imposades a Alemanya creaven la necessitat d'establir una cadena de pagaments efectiva, la qual tenia el seu origen necessari a Alemanya, per tal de permetre el pagament dels deutes dels aliats. Davant aquesta necessitat, Crozier apunta que França no tenia més remei que obtenir les reparacions per poder fer front als deutes²⁹. En aquest sentit, tant

---

²⁴ Richard Lamb. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury. p.VI

²⁵ Cal recordar que aleshores el primer ministre francès solia combinar aquestes funcions amb les atribucions de la política exterior.

²⁶ Richard Lamb. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury. p.11-12.

²⁷ Sally Marks. (1999). "1918 and after: the postwar era" dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge. p.26.

²⁸ *Ibidem*. p.27.

²⁹ Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.56-57.

Sally Marks³⁰ com Crozier³¹ creuen que la greu crisi alemanya en què la hiperinflació i la pràctica desaparició del *Papiermark*, que assolaren Alemanya, fou causada principalment per les polítiques econòmiques del govern alemany sorgides com a resposta a l'ocupació del Ruhr. Com a rúbrica d'aquesta qüestió, crec que Taylor argumenta molt correctament la qüestió del pagament dels deutes i les reparacions de guerra en el següent text:

War debts between the Allies added a further cause of confusion. When the British were called upon to repay their debt to the United States, they declared in 1922 that they would claim from their Allies only enough to meet the American obligation. The Allies in their turn proposed to pay their debt to Great Britain with what they received from Germany as reparations. The final decision had thus passed, unperceived, to the Germans. They had signed the treaty; they had admitted an obligation; they alone could discharge it. [...]. Alternatively, they could refuse to pay, or plead their inability to do so. Then the Allies were presented with the question: what security did they possess other than the signature of the German government?.³²

En un pla diferent, cal posar èmfasi en les qüestions territorials sorgides del nou ordre europeu representats pels tractats posteriors a la PGM. No és gens sorprenent que aquesta qüestió hagi estat tractada abastament per múltiples historiadors, tot i que, un altre cop, no hi ha cap tipus d'unanimitat, ni tan sols de consens, al respecte. Especialment important fou la situació apareguda a l'Europa de l'Est després de la Gran Guerra; la desintegració dels imperis Austrohongarès i Otomà comportà la creació d'una gran quantitat de nous estats amb llurs interessos. En afegit a això, la descomposició de la Rússia Tsarista³³ i de l'Imperi Alemany hi contribuïren encara més. El naixement de països com Iugoslàvia, Romania, Hongria, Polònia, els estats bàltics, entre d'altres, suposà l'aparició de nous actors a l'escenari internacional. Sobre aquesta mateixa qüestió, la historiadora especialitzada en la història polonesa del segle XX, posa de relleu l'actitud de la majoria d'historiadors occidentals a l'hora de considerar aquests nous estats sorgits del Tractat de Versalles, afirmació que ella també critica, com a mers objectes o subjectes

---

³⁰ Sally Marks. (1999). "1918 and after: the postwar era" dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge. p.26.

³¹ Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.58.

³² A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.31.

³³ Cal no oblidar que Rússia estava entre les potències perdedores, en tant que el 1918 se signà al març el Tractat de Brest-Litovsk, en què Rússia cedia gairebé la totalitat de l'Europa de l'Est a Alemanya, l'Imperi Austrohongarès, Finlàndia i l'Imperi Otomà. L'armistici del novembre del mateix any l'anul·là, tot i que les cessions als dos darrers es mantingueren.

passius en les polítiques exteriors de les grans potències³⁴. Certament, la qüestió territorial és fonamental per entendre les causes de la SGM, en tant que el conflicte desencadenant es desenvolupa al voltant de la ciutat de Danzig, la qual prèviament al Tractat de Versalles havia format part de l'Imperi Alemany, però tanmateix, no es pot reduir a una simple visió unilateral pel que fa a les actituds dels diversos països en el camí a la guerra³⁵. Nogensmenys, les diferents idiosincràsies dels països a l'hora d'encarar les difícils decisions per gestionar la pau posterior a la PGM dificultaren l'acord entre les potències vencedores i les perdedores, però fins i tot dins les primeres hi regnava el desacord. A França, per posar un exemple, hi havia una certa divisió entre aquells que volien escapar definitivament l'amenaça alemanya i aquells que consideraven que la futura relació amb el país centreeuropeu s'havia de basar en una col·laboració mútua i estreta; els uns consideraven que la Pau de Versalles era massa punitiva, mentre que els altres la veien massa benèvola³⁶.

Un altre aspecte fruit del desmembrament d'aquests imperis fou l'augment de les tensions nacionalistes, ètniques i lingüístiques arran de l'aparició de nous estats, que al seu torn també augmentaren els sentiments de superioritat d'unes nacions vers les altres³⁷. En aquest sentit, cal indicar que aquestes pulsions territorials no afectarien només Alemanya, sinó també Itàlia pel que fa a l'irredentisme italià a la costa iugoslava del Mar Adriàtic i les illes del Dodecanès, Hongria i les seves diverses reivindicacions territorials fruit de l'escapçament de l'Imperi Austrohongarès, Polònia i la regió de Teschen situada dins de Txecoslovàquia, entre d'altres. També hem de tenir present que no totes les nacions obtingueren llur estat independent, com fou el cas d'Ucraïna i Bielorússia, les quals quedaren engolides per Polònia i la Unió Soviètica³⁸. Aquests nous estats tingueren un paper fonamental en les aliances teixides entre aquests i les potències occidentals, especialment amb França. Els diversos governs de París, davant l'amenaça d'Alemanya, cercaran aliances amb la Unió Soviètica i l'Itàlia feixista de Mussolini, però també amb

---

³⁴ Anita J. Prazmovksa. (2000). *Eastern Europe and the Origins of the Second World War*. Londres: Macmillan Press Ltd. p.1.

³⁵ Sovint s'ha fet servir aquesta expressió "The road to war" com a títols de llibres o fins i tot capítols. És important entendre que si bé els historiadors hem de construir un discurs entenedor a l'hora d'explicar les nostres tesis, també hem de ser prudents a l'hora de seleccionar les nostres paraules, en tant que aquesta expressió sembla indicar que la SGM era inevitable.

³⁶ Robert J. Young. (1996). *France and the origins of the Second World War*. Houndmills: Macmillan. p.9-10.

³⁷ Gabriel Kolko. (2005). *El Siglo de las guerras: política, conflictos y sociedad desde 1914*. Barcelona: Paidós. p.27.

³⁸ Anita J. Prazmovksa. (2000). *Eastern Europe and the Origins of the Second World War*. Londres: Macmillan Press Ltd. p.2-3.

Romania, Iugoslàvia i Txecoslovàquia, que formaran el que s'anomenà com a “Petita Entesa” , així com Bèlgica i Polònia³⁹. Aquesta cerca d'aliats, fruit del perill d'un ressorgiment alemany, en la seva major part, també es devia a la desconfiança que existia mútuament entre el Regne Unit i França. Des de l'òptica francesa, el país britànic era un aliat, certament, però sobretot era un imperi centrat en les seves ambicions colonials, per la qual cosa els afers europeus li interessaven més aviat poc, si no contradeïa aquests interessos⁴⁰. França no podia esperar cap implicació britànica en aquest aspecte si no hi havia un atac directe a territori francès; evidentment els Dominis anglesos tampoc no estaven en cap condició d'ajudar França en les seves estratègia defensiva a Europa⁴¹.

Tornant un cop més a la situació territorial generada pel Tractat de Versalles, cal no oblidar que l'assumpte possiblement més determinant en relació a la conflictivitat territorial que posteriorment afectaria l'Alemanya nazi fou la creació del nou estat polonès i l'atorgament del Corredor Polonès al Mar Bàltic a costa d'Alemanya. Per aconseguir aquest objectiu al Tractat de Versalles, França col·laborà enèrgicament amb la delegació polonesa per establir aquest accés al mar, en una zona que era majoritàriament d'origen i parla alemanys, ja que entenia que això l'afeblia i assegurava així una major protecció⁴².

Finalment, com a corol·lari de la PGM, es pot establir una relació entre el Tractat de Versalles, entre d'altres, i la feblesa de la situació postbèl·lica que en sorgí. Tot i que tècnicament el Regne Unit esdevingué la potència hegemònica a nivell mundial⁴³, tot i que en realitat la seva posició distava de ser-ho, en tant que la pressió econòmica i militar per mantenir tal imperi era aclaparadora i l'auge dels EUA, els veritables vencedors de la PGM, només enfosquiren aquesta suposada superioritat britànica⁴⁴. La postura britànica era extremadament prudent i reservada vers els seus interessos. De la mateixa manera, tot i que amb unes dificultats afegides per qüestions geogràfiques, França també havia quedat afeblida per l'esforç econòmic i humà de la PGM davant una Alemanya que havia quedat pràcticament intacta, pel que fa al seu potencial per esdevenir hegemònica a Europa. És

---

³⁹ Robert J. Young. (1996). *France and the origins of the Second World War*. Houndmills: Macmillan. p.16-17.

⁴⁰ Ruth Henig. (1992). *The Origins of the Second World War*. Nova York: Routledge. p.7.

⁴¹ Victor Rothwell. (2001). *Origins of the Second World War*. Nova York: Palgrave. p.13-14.

⁴² Anita J. Pražmovksa. (2000). *Eastern Europe and the Origins of the Second World War*. Londres: Macmillan Press Ltd. p.13-14.

⁴³ La màxima extensió geogràfica de l'Imperi Britànic arribà als 4.700.000 km² i uns 450 milions d'habitants, que representaven al voltant d'un 20% de la població mundial.

⁴⁴ Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.8.

per aquest motiu que, davant d'aquesta situació, els diversos governs francesos es mantingueren fermes en mantenir el Tractat de Versalles, car aquest era el veritable escut front l'eterna amenaça teutona, quelcom que els portà a col·lidir amb els interessos del Regne Unit⁴⁵. En darrer lloc, la situació alemanya, tot i que inicialment precària, era favorable per a una major penetració a l'Europa Central i Oriental, davant de l'esfondrament de l'Imperi Austrohongarès i la feblesa dels Aliats. A continuació, per il·lustrar-ho, la historiadora britànica Ruth Henig resumeix molt concisament i amb una precisió admirable el resultat de la PGM per Alemanya:

The collapse of the Romanov and Habsburg empires led to the fragmentation of eastern Europe, and to the emergence of small, weak successor states. Germany was no longer hemmed in from the east by Russia and by Austria-Hungary, and her *strategic* position in the heart of Europe was thus immensely strengthened. Furthermore, the war had weakened both France and Britain, and the real architect of victory, the United States of America, soon abandoned her role as the arbiter of Europe, repudiated the Treaty of Versailles, and retreated back to the New World. When reparations finally came to be fixed, in 1921, and Germany was deemed liable for payments of £6,000 million, this represented a significant, but not impossibly heavy, economic burden on the German economy. Furthermore, German denunciations of the treaty by this stage had born significant fruit.⁴⁶

Tot això, sumat a la sensació de derrota humiliant que regnava en la societat alemanya provocada pel Tractat de Versalles, creava un clima de confrontació que, en teoria, la Pau de Versalles hauria d'haver eliminat d'una vegada per totes. Així doncs, les llavors de la SGM estaven plantades en l'escenari sorgit de la PGM, però tanmateix aquestes necessitaven algú que les fes créixer.

---

⁴⁵ *Ibidem.* p.9.

⁴⁶ Ruth Henig. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. London: Routledge. p.21.

La República de Weimar

Nascuda de la desfeta alemanya a la PGM, la República de Weimar, tot i que seguia anomenant-se Imperi Alemany⁴⁷, fou la primera forma de govern democràtica d'Alemanya, tot i que aquesta nasqué en unes condicions extremadament complicades per als successius governs weimarians. Emperò, després d'un període revolucionari inspirat en bona part per la revolució bolxevic a Rússia, els objectius constitucionals dels opositors al règim del Kàiser culminaren amb les primeres eleccions lliures a Alemanya, en què gairebé un 85% del cens electoral, en què s'hi incloïen dones majors de vint anys, votà per primer cop en la república weimariana⁴⁸. Tot i això, la república alemanya que havia sorgit d'una transició del *Zweites Reich* o Segon Imperi, un estat profundament autoritari i conservador i, per aquest motiu, el nou model d'estat plantejat gaudia de pocs suports democràtics, tant al servei públic, com l'exèrcit, la justícia entre d'altres⁴⁹; en paraules de Henig, Weimar era una república sense republicans.⁵⁰

Des de la seva aparició, la jove República de Weimar es va enfrontar a un període molt convuls en què revolucionaris d'esquerres i membres paramilitars dels *Freikorps*, d'ideologia molt conservadora, combateren durament pel poder i, molt sovint, els seus diversos escamots assassinaven llurs enemics polítics de manera molt violenta, com descriu Reinhard Kühnl⁵¹. Cal tenir present que el 1919 s'arribà a proclama la *Bayrische Räterepublik*, altrament un estat quasi soviètic, que finalment fou dissolta *manu militari* pel *Reichswehr* i els *Freikorps*. Nogensmenys, la divisió política de la societat alemanya no es reduïa a l'espectre ideològic esquerra-dreta, sinó que fins i tot les forces socialistes, especialment l'SPD⁵² i el KPD⁵³, els quals tingueren un desenvolupament molt diferenciat, en tant que els primers defensaren a ultrança la república mentre que els darrers la consideraven com un pur tràmit abans de la consecució d'un estat comunista;

---

⁴⁷ Deutsches Reich, oficialment en alemany.

⁴⁸ Ruth Henig. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. Londres: Routledge. p.12.

⁴⁹ León E. Bieber. (2002). *La República de Weimar. Génesis, desarrollo y fracaso de la primera experiencia republicana alemana*. Ciutat de Mèxic: Facultat de Filosofia y Letras (UNAM). p.19.

⁵⁰ Ruth Henig. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. Londres: Routledge. p.27.

⁵¹ Reinhard Kühnl. (1991). *La República de Weimar*. València: Edicions Alfons el Magnànim, IVEI. 28-29.

⁵² Sozialdemokratische Partei Deutschlands.

⁵³ Kommunistische Partei Deutschlands.

aquesta desunió també fou un contribuent destacat en la destrucció de Weimar⁵⁴. Tanmateix, la República de Weimar tingué una època mínimament pròspera durant els anys previs la Crisi del 29. En aquest moment, a les eleccions del 1928 els socialdemòcrates obtingueren 9 milions de vots mentre que els partits extremistes, com el NSDAP⁵⁵, tragueren els seus pitjors resultats electorals⁵⁶. Contràriament a aquesta visió, Henig matisa aquesta “època daurada” de la República de Weimar, en tant que ja s’havien plantejat qüestions serioses sobre la seva continuïtat el 1928, molt abans de l’adveniment de la Crisi del 1929⁵⁷. Aquest fet, juntament amb l’ascens definitiu del nazisme al poder el 1933, ens relacionaria molt estretament l’estabilitat socioeconòmica i la força d’aquest moviment extremista que s’alimentava del pangermanisme, el revengisme, l’anticomunisme i l’antisemitisme. Certament, Stresemann, canceller alemany i, posteriorment, ministre d’exters fins la seva mort el 1929, aconseguí diversos èxits com la retirada de les tropes franceses de la regió del Ruhr, el Pla Dawes⁵⁸, el Tractat de Locarno o el Pla Young⁵⁹, així com l’entrada d’Alemanya a la Societat de Nacions i un apropament diplomàtic entre París i Berlin⁶⁰. Nogensmenys, tot i aquest episodi d’estabilitat econòmica efímer, la el Crack del 29 va arruïnar qualsevol esperança republicana provocant l’auge de moviments anticapitalistes, autarquistes i radicals, entre els quals es trobaven no només el NSDAP, sinó també el KPD, que creixeren fins a cotes electorals mai vistes anteriorment i que finalment acabà comportant l’arribada al poder de Hitler i els nazis, però l’increment d’aquests tipus de partits fou comú arreu d’Europa⁶¹. A més, tot i el suposat arrelament incipient dels valors democràtics en la societat alemanya vers la República de Weimar, l’oposició antiweimariana cresqué no només *a posteriori* de la crisi del 1929, sinó que ja havia començat a produir-se, més enllà del rebuig inicial, un fort moviment contrari a aquest model d’estat fins i tot en aquest suposat període d’esplendor republicà⁶².

---

⁵⁴ León E. Bieber. (2002). *La República de Weimar. Génesis, desarrollo y fracaso de la primera experiencia republicana alemana*. Ciutat de Mèxic: Facultat de Filosofia y Letras (UNAM). p.56-65.

⁵⁵ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.

⁵⁶ Richard Lamb. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury. p.23.

⁵⁷ Ruth Henig. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. Londres: Routledge. p.39.

⁵⁸ Programa establert el 1924 sota la tutela dels EUA per facilitar el pagament de les reparacions de guerra, però alhora evitar la ruïna econòmica d’Alemanya. La relació econòmica entre els EUA i la República de Weimar fou estreta fins al 1929, moment en el qual hi haurà una progressiva retirada massiva de capital estatunidenc.

⁵⁹ Programa que fixava les quantitats de les reparacions de guerra i que havia de substituir i ampliar el Pla Dawes, però que es veié truncat en arribar la Crisi del 29.

⁶⁰ *Ibidem*. p.25.

⁶¹ Richard Overy. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman. p.32.

⁶² Ruth Henig. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. Londres: Routledge. p.56.

En definitiva, les febleses econòmiques d'Alemanya, en part degudes al pagament de les seves reparacions de guerra i l'escapçament del seu territori, provocaren una greu crisi política que a principis dels anys trenta finalitzà amb l'ascens del nazisme al poder. Nogensmenys, no tots els historiadors comparteixen la visió que el país teutó estigués tan empobrit pel pagament d'aquestes reparacions de guerra o la pèrdua de territori, ja sigui a nivell europeu o colonial. Un cop més, Taylor posa de relleu la seva disconformitat amb les tesis keynesianes argumentant que Alemanya tenia la capacitat econòmica per pagar els seus deutes amb els vencedors i prosperar econòmicament, en tant que l'historiador britànic afirma que la base de la seva desfeta econòmica es devia fonamentalment a una política econòmica interna desastrosa; per contra, Keynes, Schacht i altres liberals britànics i estatunidencs creien precisament que aquestes van ser bona part de les causes la debilitat econòmica alemanya⁶³.

Un cop arribats a aquest punt, hom podria pensar que la República de Weimar havia trencat amb el llegat de la PGM, però ho pensaria equivocadament, en tant que els diversos governs alemanys, tot i que moderats en comparació amb el nazisme, seguien mantenint viu l'esperit de revenja fruit de la humiliació a la que creien que s'havia sotmès a Alemanya, així com els tradicionals interessos alemanys a l'Europa Central i Oriental. Nogensmenys, hi ha un parell de qüestions que sí que semblaven estar apartades de qualsevol debat públic: la frontera occidental, l'Alsàcia i la Lorena, que estaven en mans franceses, i les antigues colònies alemanyes. La primera degut als Tractats de Locarno, que a continuació tractaré, mentre que la segona es devia fonamentalment a l'anorreament de la *Kaiserliche Marine*. En aquest sentit, cal destacar el paper que tingué el Tractat de Rapallo, en què la Unió Soviètica i Alemanya, després de la temptativa aliada, la Conferència de Gènova del mateix any, de fer-les enfrontar l'una contra l'altra, acordaren col·laborar mútuament i obviar qualsevol tipus de reparació de guerra, ja fos arran del Tractat de Brest-Litovsk o el de Versalles. Segons Taylor, el Tractat de Rapallo aconseguí que els dos països s'entenguessin, motivats cadascun per llurs interessos, davant les potències aliades, les quals veien allunyar qualsevol opció d'aliar-se amb una per lluitar contra l'altra⁶⁴. Un altre aspecte important, entre el 1925 i el 1930, fou un període d'esperança col·lectiva vers la pau arran dels Tractats de Locarno, en què les potències aliades i Alemanya reconeixien les fronteres occidentals i aquesta acceptava resoldre les

---

⁶³ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.51.

⁶⁴ *Ibidem*.52-53.

disputes territorials mitjançant la diplomàcia i no la guerra. Nogensmenys, segons Crozier els l'esperit de Locarno era feble degut a les seves estructures i s'esfondrà quan vingueren les primeres batzegades provinents de la Crisi del 29 i l'ascens del nazisme al poder⁶⁵.

L'arribada de la gran crisi provocada inicialment pel Crack del 29 es cobrà no només els EUA com a víctima, sinó que els seus efectes també arribaren a Europa, sovint per la retirada massiva de capitals estatunidencs, vitals per a l'economia alemanya que havia estat reviscolada de la hiperinflació en bona part per aquestes inversions. Tot i això, França va quedar força indemne de les conseqüències de la crisi, motiu pel qual estava en una relativa posició de força entre el 1929 i el 1931. En aquest sentit, van sorgir diverses veus i esforços a favor d'una unió europea que fomentés el lliure comerç i els lligams diplomàtics entre els diversos estats, especialment per part d'Aristide Briand, primer ministre francès, qui veia aquesta unió com un element favorable als interessos francesos, però també assentava els precedents ideològics per al que dècades més tard esdevindria la Unió Europea. Tanmateix, degut a les divergències entre els diversos països i el recel dels EUA i el Regne Unit a qualsevol iniciativa europea que posés en perill els seus interessos econòmics⁶⁶. El fracàs de la iniciativa de Briand fou desastrosa per a Europa, en tant que hauria assegurat una prosperitat econòmica europea que hauria aturat qualsevol temptativa extremista al cor d'Europa. Aquesta és la visió de Richard Lamb, qui fins i tot afirma que fou principalment el Regne Unit el causant del seu insuccés:

It was a tragedy that the Briand Plan of 1929 for a Federal and Free Trade Europe did not come to fruition. If it had, rising German prosperity and friendly co-operation with other nations would have stifled the Nazi appeal in the same way as the Schuman Plan and the Common Market in the 1950s took West Germany out of the Stalin orbit. Unfortunately, Briand's aims were aborted by British intransigence.⁶⁷

Cal destacar, però, que l'atractiu pels sistemes autoritaris i totalitaris, dels quals en formaven part el feixisme i el nazisme, encara que també altres formes de govern que no acaben d'encaixar en aquestes etiquetes, fou molt gran arran del que es percebia com una crisi sistèmica del capitalisme, tot i que actualment es consideri més aviat una fase transitòria. Nogensmenys, hom ha de recordar que a principis dels anys vint la majoria

---

⁶⁵ Andrew J. Crozier. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. p.62.

⁶⁶ *Ibidem*. 68-69.

⁶⁷ Richard Lamb. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury. p.46-47.

dels estats europeus vivien en democràcies parlamentàries, tanmateix vint anys després la majoria es trobaven sota règims dictatorials⁶⁸. Ràpidament els feixistes italians obtingueren el poder el 1922 amb la famosa *marcia su Roma* o “marxa sobre Roma” en què mitjançant un cop de força el PNF aconseguí el control d’Itàlia. En la mateixa línia, tenim els exemples d’Espanya amb el general Primo de Rivera el 1923 o la mateixa Polònia el 1926 amb el Cop d’Estat de Maig i el *Sanacja* o “guariment” que impulsà un govern autoritari dirigit per militars⁶⁹. Definitivament, allò que els polítics liberals assumiren sobre la implantació natural de llur sistema polític no fou adoptada sincerament per la majoria de països i tant bon punt el sistema capitalista mostrà febleses mai vistes les ideologies autoritaristes, feixistes i nazis agafaren una embranzida que les permeté dominar l’escena política europea sorgida de la PGM, en part degut a l’auge del conflicte social i l’actitud positiva de les forces reaccionàries vers els feixismes⁷⁰.

No hi ha dubte, doncs, que la relació entre la pujada de postures extremistes i l’empitjorament dels efectes de la Crisi del 29 era directament proporcional, com molt bé ens expressa l’esplèndida obra dividida en deu volums i dirigida pel *Militär-geschichtliche Forschungsamt* del *Bundeswehr*⁷¹ i que resumeix molt concisament les principals conseqüències de la desfeta econòmica de la República de Weimar :

“Tatsächlich traf für Deutschland die Krise der kapitalistischen Wirtschaft mit einer Vertrauenskrise des demokratischen Staatsgedankens und der parlamentarischen Regierungsform zusammen, und das ergab ihr Gewicht”. Es ist ein nicht zu übersehendes Phänomen, daß sich der Aufstieg der NDSAP von einer rechtsradikalen Splittergruppe zu einer regierungsfähigen Partei umgekehrt proportional zum Niedergang der Wirtschaft in der Weimarer Republik vollzog.⁷²

El període d’esplendor econòmica de la República de Weimar havia estat efímer, tanmateix mentre aquest durà els partits extremistes mantingueren un perfil baix degut a la manca d’efectivitat el seu discurs radical en un context en què aquest no era atractiu ni responia a les inquietuds de la població alemanya. Finalment, com a colofó d’aquest capítol, León E. Bieber ho explica a la perfecció:

---

⁶⁸ Richard Overly. (2009). *El camino hacia la guerra*. Madrid: Espalsa Calpe, S.A. p.95.

⁶⁹ *Ibidem*. p.97.

⁷⁰ B.M. Chwostow i A.M. Nekritsch. (1961). *Wie der zweite Weltkrieg entstand*. Berlín: Dietz Verlag. p.10.

⁷¹ Literalment significa “Oficina de recerca historicomilitar del Bundeswehr”

⁷² Hans-Erich Volkmann. (2009). Die NS-Wirtschaft in Vorbereitung des Krieges dins de Militär-geschichtliche Forschungsamt. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Ursachen und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik*. Vol. 1. Munic: Deutsche Verlags-Anstalt. p.177.

Pero, el período de bonanza económica y estabilidad entre 1924 y 1929 no fue terreno propicio para conquistar masas con posturas radicales. Lo fue en el momento de profunda crisis económica que se inició a finales de 1929. Ésta permitió al nazismo ganar cada vez más simpatizantes. Si en las elecciones de 1928 al quinto Reichstag apenas obtuvo el 2,6% del total de los votos llegando a conter con doce diputados, en aquéllas de septiembre de 1930 ganó el 18,3% ingresando al parlamento con ciento siete diputados y como segunda fracción más poderosa después del PSD. De manera irreversible había comenzado la marcha ascendente del fascismo alemán.⁷³

---

⁷³ León E. Bieber. (2002). *La República de Weimar. Génesis, desarrollo y fracaso de la primera experiencia republicana alemana*. Ciutat de Mèxic: Facultat de Filosofia y Letras (UNAM). p.71.

L'ascens del nazisme al poder

Si hi ha una qüestió que aglutina la immensa majoria d'historiadors, amb l'excepció d'aquells que tradicionalment han estat considerats revisionistes, com el mateix Taylor, és el rol cabdal i central que tingué Alemanya en relació a la ideologia nazi dels seus dirigents, especialment en el cas d'Adolf Hitler. Hom pot afirmar amb tota seguretat que aquest ítem ha estat el més estudiat i tractat per la historiografia de les causes de la SGM, des del seu naixement en acabar el conflicte com a dia d'avui, en tant que no només se'l considera com a principal causant de la guerra, sinó que també ha estat vist com l'únic catalitzador real del xoc. Així mateix, hi ha hagut alguns intents considerats revisionistes que no veuen el nazisme com un origen de la SGM, i en conseqüència tampoc com a responsable, però aquests no han tingut gaire èxit i han estat abastament criticats tant per la comunitat historiogràfica com per l'opinió pública, especialment a Alemanya, tot i que també al Regne Unit. En aquest sentit, cal destacar el paper d'Ernst Nolte, qui el 1963 havia sortit a l'escenari amb *Der Faschismus in seiner Epoche* en què analitzava l'origen del nazisme, amb la seva publicació al *Frankfurter Allgemeine Zeitung* de l'article *Die Vergangenheit, die nicht vergehen will*, en què carregava contra l'estigma que patia la societat alemanya al respecte de l'Holocaust argumentant que es tractava d'una reacció a la violència de classes de la Unió Soviètica. Tot i que la naturalesa de la industrialització de la mort ha tingut, i encara té, molts debats contundents, el cert és que Nolte tingué un paper fonamental a l'hora d'iniciar un període historiogràfic conegut com a *Historikerstreit* o "disputa dels historiadors", en què diversos acadèmics i periodistes atacaren les seves tesis negacionistes i revisionistes. En un altre pla i cronològicament molt més recent, Gerd Schultze-Rohnhof publicà *Der Krieg der viele Väter hatte*, una obra durament criticada pel seu revisionisme, però encara més per l'expiació que feia de l'Alemanya nazi respecte la seva responsabilitat, ja sigui com a causant única del conflicte com alguns historiadors han defensat o bé com a part integral dels seus orígens; l'antic General Major del Bundeswehr nega ambdues i per aquest precís motiu ha estat vinculat ideològicament a grupuscles i moviments polítics d'extrema dreta, tots ells molt interessats en revisar la història de la SGM per tal d'eliminar l'estigma de la figura de Hitler.

Així doncs, independentment de les diverses tesis historiogràfiques, hom pot afirmar sens cap tipus de dubte que el paper del nazisme és considerat com fonamental. En aquest sentit, molt possiblement no hi hagi cap millor relat ni testimoni de l'ascens del NDSAP al poder i els primers anys de la SGM que el de William L. Shirer, un periodista i historiador estatunidenc que visqué a Alemanya en els anys del període d'entreguerres fins al desembre del 1940, moment en el qual hagué d'abandonar-la degut a la censura establerta pel règim nazi i el Ministeri de Propaganda dirigit per Goebbels. *The Rise and Fall of the Third Reich* és una obra obligatòria per a qualsevol historiador que desitgi estudiar l'Alemanya nazi i el conflicte que el 1939 esclatà per gairebé tota Europa. Shirer ha estat un dels personatges més influents en la gestació de la història sobre les causes de la SGM i ha estat citat per la immensa majoria d'historiadors, des de Trevor-Roper fins a Taylor. A més, la primera publicació del llibre es produí el 1960, en tant que l'obra fou escrita *a posteriori* gràcies als diaris i altres escrits que el periodista va aconseguir endur-se quan marxà d'Alemanya, quelcom que hem de relacionar amb el debat sorgit de la publicació de *The Origins of the Second World War* de Taylor; la dècada dels 60 fou un període clau per a la consecució d'una historiografia heterogènia en relació a les causes de la SGM i, molt especialment, al paper que tingué el factor alemany en el seu desenvolupament. Molt estretament lligat a aquesta qüestió, el següent fragment explicita clarament el pensament del periodista estatunidenc en relació a la importància del fenomen nazi i la seva responsabilitat amb l'esclat de la guerra:

The Third Reich which was born on January 30, 1933, Hitler boasted, would endure for a thousand years, and in Nazi parlance it was often referred to as the "Thousand-Year Reich." It lasted twelve years and four months, but in that flicker of time, as history goes, it caused an eruption on this earth more violent and shattering than any previously experienced, raising the German people to heights of power they had not known in more than a millenium, making them at one time the masters of Europe from the Atlantic to the Volga, from the North Cape to the Mediterranean, and then plunging them to the depths of destruction and desolation at the end of a world war which their nation had cold-bloodedly provoked and during which it instituted a reign of terror over the conquered peoples which, in its calculated butchery of human life and the human spirit, outdid all the savage oppressions of the previous ages.⁷⁴

Shirer representa per descomptat una visió única i interessant per analitzar la realitat de l'Alemanya nazi i la seva estreta vinculació amb l'inici de la SGM, tanmateix hom ha de tenir present que si bé és una part molt important de la historiografia sobre les causes de

---

⁷⁴ William L. Shirer. (1998). *The Rise and Fall of the Third Reich*. Londres: Arrow Books. p.5.

la SGM, també cal dir que fou un decidit defensor d'aplicar una pau molt més dura per a Alemanya per a evitar que un plausible poder militar alemany pogués representar una nova amenaça i així eliminar el perill d'una futura Tercera Guerra Mundial; Shirer pertanyia a la Society for the Prevention of World War III, la qual estava en línia amb el pensament germanòfob d'agents polítics reconegudament actius en la destrucció d'Alemanya com a estat, com es pot observar en el fracassat Pla Morgenthau.

En aquesta línia, hom pot trobar altres historiadors, com per exemple Yves Durand, que consideren que la responsabilitat del desencadenament de la SGM recau exclusivament i sense cap tipus de dubte en l'Alemanya Nazi:

La responsabilité du déclenchement de la Deuxième Guerre mondiale incombe, indubitablement, a l'Allemagne hitlérienne. Tous les historiens soucieux de vérité fondée sur la connaissance de documents authentiques s'accordent là-dessus, qu'ils soient américains, français, anglais ou allemands. La guerre fusait partie des plans élaborés par les dirigeants du Reich nazi. Ils l'ont préparée et provoquée comme un moyen normal à leurs yeux, de réaliser leurs objectifs. Analyser les causes de la Deuxième Guerre mondiale nécessite donc, d'abord, l'étude de la politique menée par le IIIe Reich, qui a conduit le monde à cette guerre⁷⁵.

Com podem observar en aquest fragment de l'historiador francès Yves Durand , la responsabilitat, quan no la culpa directament, es desplaça sobre Alemanya. Aquesta anàlisi és compartida per una bona part de la historiografia francesa, la qual ha considerat aquest assumpte com inherent bé en la mentalitat alemanya bé en la persona de Hitler i el nazisme, quan no unificant tots dos factors⁷⁶. Endemés, la figura de Hitler i el seu paper i la seva naturalesa dins d'Alemanya desperta moltes controvèrsies: alguns consideren que coincidia plenament amb la naturalesa dels alemanys i llur política exterior durant la PGM i el període d'entreguerres; altres consideren que fou un malvat boig que manipulà els alemanys tot utilitzant-los per als seus plans⁷⁷. Àdhuc, hi ha qui creu que els alemanys foren les primeres víctimes del nazisme, en tant que fou Hitler i el NDSAP els qui els segrestaren i portaren al desencadenament de la SGM, així com també els fets produïts durant l'*Endlösung*, és a dir, la solució final: l'extermini dels jueus, entre d'altres col·lectius com els gitans, homosexuals, enemics polítics, etc.

---

⁷⁵ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. París: Armand Colin. p.105.

⁷⁶ Henri Michel. (1980). *Cómo empezó la II Guerra Mundial*. Madrid: Narcea, S.A de ediciones. p.14-15.

⁷⁷ James Joll. (1982). The conquest of the Past: Some Recent German Books on the Third Reich dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.78-79.

El paper de la ideologia nazi és clau per entendre no només l'aparició del nazisme, una qüestió sobre la qual hi ha una quantitat molt considerable de bibliografia, sinó també la política exterior del Tercer Reich i la SGM. En aquest sentit, cal destacar que les dues idees principals del nazisme, les quals tenien una importància cabdal vers la naturalesa de l'estat alemany i la instauració de l'anomenat *Neuordnung Europas* o un "nou ordre europeu"., foren fonamentalment el factor racial i l'arxiconegut *Lebensraum* o "espai vital"⁷⁸; específicament, Hitler ja ho havia deixat palès per escrit a l'obra que escrigué mentre fou a la presó pel *Hitler-Luddendorf Putsch* de Munich, l'intent de cop d'estat que fracassà el 1923, el *Mein Kampf* o "la meua lluita", en què els postulats del nazisme quedaren redactats d'una manera clara i concisa, molt especialment respecte la qüestió racial i la política exterior⁷⁹. La importància d'aquest llibre fou aclaparadora durant el temps que el NDSAP romangué al poder, tot i que la seva rebuda inicial fou feble i tímida—aquest 2016, gràcies a la retirada de la prohibició de publicar-lo, un *Mein Kampf* comentat críticament ha estat un èxit de vendes i ha assolit el primer lloc a les posicions de llibres més venuts—. Tanmateix, no tots els historiadors han vist el *Mein Kampf* com el *blueprint* o avantprojecte dels plans de Hitler per conquerir Europa i la resta del món, imposant així aquest *Neuordnung Europas* en què Alemanya seria la potència hegemònica, com per exemple H.W. Koch, qui dubta d'aquesta tesi argumentant que es difícil relacionar els fets de la SGM amb el *Mein Kampf*:

Relating the content of *Mein Kampf* to the events of 1939, it is virtually impossible to conclude that Hitler in 1939 set out deliberately to conquer Europe or the world in accordance with his postulate of 1924. His aim as set out in *Mein Kampf* was with Britain and to make Germany a World Power by expansion into Russia.⁸⁰

Segons Koch, és precisament l'ímpetu generat per les successives victòries inicials de les potències de l'Eix, imbatibles arreu del conflicte amb l'excepció dels teatres d'operació del nord i l'est d'Àfrica en què les tropes italianes fracassaren estrepitosament en atacar les posicions britàniques, el que genera uns objectius a mig termini molt més ambiciosos i arriscats⁸¹.

---

⁷⁸ Ruth Henig. (1992). *The Origins of the Second World War*. Nova York: Routledge. p.11-12.

⁷⁹ Nicholas Bethell. (1975). *La guerra que Hitler ganó: septiembre de 1939*. Barcelona: Grijalbo. p.21-22.

⁸⁰ H.W Koch. (1999). Hitler and the Origins of the Second World War: Second Thoughts on the Status of Some Documents dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.160.

⁸¹ *Ibidem*. p.167.

Com a element contraposat als interessos dels nazis i llur ideologia trobem la Unió Soviètica, no només en relació al *Lebensraum*, el qual articulava un gran estat alemany en plena expansió demogràfica que havia d'estendre's cap a l'est, especialment a Ucraïna, sinó que també el factor de la superioritat racial dels aris enfront la categoria d'*Untermenschen* dels eslaus afavoria una política agressiva contra la Unió Soviètica. Des de la visió dels historiadors soviètics, se'ns deixa força clar quin fou el paper que tingué el nazisme respecte l'ós rus:

Der deutsche Faschismus spielt die Rolle des *Stoßtrupps der internationalen Konterrevolution, des Hauptanstifters des imperialistischen Krieges, des Initiators eines Kreuzzuges gegen die Sowjetunion, das große Vaterland der Werktätigen der ganzen Welt*⁸².

Ras i curt, el nazisme era l'eina dels reaccionaris contra el moviment comunista.

Aquesta idea s'il·lustra molt adequadament amb el destacat paper que tingué el finançament de la campanya electoral del NDSAP a les eleccions del 5 de març del 1933, en tant que gràcies a les donacions provinents de grans empreses i altres personatges de la dreta conservadora alemanya s'aportà un capital important a la maquinària propagandística de Hitler en un context de lluita extremadament violenta contra socialistes i comunistes⁸³. Tanmateix, apart d'aquest suport provinent de les elits econòmiques d'Alemanya, el NDSAP també obtingué un gran suport de la societat alemanya en les capes més populars, especialment desil·lusionats amb la República de Weimar i la pèssima situació econòmica en què es trobava ; l'inici dels anys trenta va suposar un brou de cultiu especialment favorable per a l'ascens del nazisme al poder: la depressió econòmica empobrí la classes baixa i mitjana, impulsant les opcions més radical, com el comunisme, quelcom que tenia els sectors conservadors completament atemorits, mentre que els sectors de la classe mitjana trobaren en el feixisme un moviment atractiu per als seus interessos i preocupacions⁸⁴.

Tot i que el moviment nazi era en origen anticapitalista, quelcom que en principi hauria de contradir les afirmacions dels historiadors marxistes, però cal tenir present que el 1934 Hitler infligí un cop mortal contra el corrent revolucionari del NDSAP, la *Sturmabteilung* o "secció d'assalt", dirigida per Ernst Roehm, així com altres elements discrepants de la

---

⁸² B.M. Chwostow i A.M. Nekritsch. (1961). *Wie der zweite Weltkrieg entstand*. Berlín: Dietz Verlag. p.20.

⁸³ Stanley G. Payne. (1995). *Historia del fascismo*. Barcelona: Editorial Planeta, S.A. p.224.

⁸⁴ M. J. Thornton. (1967). *El Nazismo 1918-1945*. Madrid: Globus Comunicación. p.57-62.

línia oficial del partit⁸⁵; davant la renovació dels atacs d'aquesta ala revolucionària contra el capitalisme, fet que posava en alerta els sectors conservadors que havien donat suport al NDSAP, la sagnant *Nacht der langen Messer* o "Nit dels coltells llargs" posà fi així a aquells que volien una "segona revolució"⁸⁶. L'anticomunisme del NDSAP juntament amb aquest cop d'efecte contra la línia més extremista del partit feren Hitler valedor de la credibilitat i suport d'una bona part dels moviments més conservadors de l'Europa Occidental, qui veien l'Alemanya nazi com el perfecte obstacle a l'expansió de la Unió Soviètica i del comunisme; els estats feixistes semblaven tenir un propòsit, a més de ser eficients i dinàmics i personalitats com l'historiador H.A.L Fisher, qui a la seva obra *A history of Europe* defensava el paper de Hitler com a aturador de la Unió Soviètica, el mateix Príncep de Gales i, fins i tot, el distingit Winston Churchill digué que el patriotisme de Hitler era digne d'admirar, tot i que el seu sistema fos criticable⁸⁷.

A nivell econòmic també hi ha tesis que aposten per destacar les causes de l'inici de la SGM en relació a aquest factor, especialment es destaca el paper de la Crisi del 29 com a desencadenant dels diversos orígens del conflicte, així com també de l'arribada del nazisme al poder o la feblesa de les potències occidentals per plantar cara a Hitler d'una manera contundent. En primer lloc, alguns autors han considerat que la feble estructura dels crèdits estatunidencs que es van deixar de proporcionar a la República de Weimar va afeblir encara més l'economia alemanya, creant així un clima perfecte per a la reproducció de la ideologia del NSDAP, el qual mitjançant una metodologia propagandística moderna es convertí en el moviment nacional de protesta per antonomàsia dels alemanys⁸⁸. En segon lloc, Robert Boyce ens assenyala aquest context econòmic negatiu com a causa determinant de la SGM, en tant que aquesta restà suports als sectors més moderats i reformistes dels governs japonesos, alemanys, entre d'altres, en un clima de desesperació que afavoria el creixement de partits extremistes⁸⁹. En aquest sentit, Boyce destaca la idea menys coneguda que aquest context econòmic perjudicà

---

⁸⁵ Stanley G. Payne. (1995). *Historia del fascismo*. Barcelona: Editorial Planeta, S.A. p.226.

⁸⁶ M. J. Thornton. (1967). *El Nazismo 1918-1945*. Madrid: Globus Comunicación. p.81-84.

⁸⁷ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.43.

⁸⁸ Álvaro Lozano. (2008). *La Alemania Nazi (1933-1945)*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones de Historia, S.A. p.71-73.

⁸⁹ Robert Boyce. (1989). 'World Depression, World War: Some Economic Origins of the Second World War' dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.55-56.

greument la capacitat de les democràcies liberals per fer front a l'amenaça de l'Alemanya nazi:

The effect of the depression in fostering a climate for Fascist or militarist adventurism is reasonably well understood, but this is only one side of the coin. The other, less familiar side is the effect of the depression in undermining the capacity of the liberal-democratic powers to unite in forestalling or resisting aggression.⁹⁰

En tercer lloc, un altre causant del context polític dels anys trenta fou l'auge del proteccionisme provinent del Crack del 29, el qual afectà les potències emergents i es veié com una amenaça per a les futures potències de l'Eix. A més, la rivalitat econòmica provocava al seu torn una rivalitat política. En definitiva, el constrenyiment econòmic consegüent obligà a les potències a cercar altres vies per expandir llur economia, segons Overy⁹¹. Nogensmenys, l'historiador britànic considera que els factors econòmics no foren decisius a l'hora de determinar l'esclat de la SGM:

The war was fought in the end as a contest for political power, the culmination of that long and unstable period of empire-building which had begun in the middle of the nineteenth century.⁹²

Com a contrapunt a aquesta visió, Boyce considera que un dels principals problemes que posava en perill la pau al món era clarament la multitud de conflictes econòmics que hi havia entre les potències democràtiques, afeblint-se mútuament basant-se en una desconfiança recíproca que situà el context europeu, pel que fa a Alemanya i Itàlia, i l'asiàtic, pel que fa al Japó, en un clima de preguerra, semblant al que havia existit prèviament a l'esclat de la PGM. Boyce ho argumenta dient que si bé els governants dels països democràtics coneixien l'amenaça i el perill dels règims dictatorials, aquests tampoc tenien cap capacitat per resistir-s'hi, en tant que llurs esforços estaven centrats en una lluita per la supervivència nacional: *the gravest threats came not from the Fascist or militarist power but the other democratic powers themselves.*⁹³

---

⁹⁰ *Ibidem.* p.57.

⁹¹ Richard Overy. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman. p.37.

⁹² *Ibidem.* p.44-45.

⁹³ Robert Boyce. (1989). 'World Depression, World War: Some Economic Origins of the Second World War' dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.88-89.

L'economia de guerra alemanya, la *Wehrwirtschaft*

L'arribada del nazisme al poder accelerà un procés, el rearmament, que ja havia començat amb anterioritat amb la República de Weimar, en tant que el Tractat de Versalles havia limitat notablement la capacitat militar alemanya. En aquest sentit, hom pot observar l'article 181 del Tractat de Versalles en què es prohibia explícitament la possessió de submarins, els famosos *U-Boot*, així com la limitació de la força naval a sis cuirassats *Deutschland* o *Lothringen*, sis creuers lleugers, dotze destructors i dotze torpediners. A més, a l'article 191 es prohibia també la construcció o adquisició de submarins. Pel que fa a la força aèria alemanya, la *Deutsche Luftstreitkräfte*, la predecessora de la *Luftwaffe*, havia quedat completament desmobilitzada segons l'article 198, el qual també prohibia la tinença de dirigibles. Apart dels exèrcits de mar i aire, l'exèrcit de terra quedà desmobilitzat i limitat a cent mil homes, així com també es procedí a la desmilitarització de la Renània. En poques paraules, el *Deutsches Heer*, l'exèrcit alemany, havia quedat completament anorreat. Nogensmenys, com ja he dit, el procés de rearmament no començà estrictament amb l'Alemanya nazi, com sovint s'ha dit, sinó que fou precisament la República de Weimar la que violà aquests articles desenvolupant les seves forces militars o establint vincles econòmics amb altres països. En aquesta línia, tenim exemple molt proper: el 1925 el rei Alfons XIII oferí la capacitat industrial d'Espanya a la República de Weimar per escapar aquestes limitacions imposades pel Tractat de Versalles mitjançant l'ús d'instal·lacions espanyoles per construir submarins⁹⁴. El paper de l'oficial de la *Kaiserliche Marine*, fins el 1919, i la *Kriegsmarine*, fins el 1944 arran del seu paper en la conegudíssima Operació Valquíria, fou fonamental com a representant del govern alemany a Espanya. Així doncs, cal tenir present que l'Alemanya nazi només continuà un procés que ja havia començat anteriorment amb la democràtica República de Weimar. Nogensmenys, el que sens dubte marca la diferència entre el nazisme i l'Alemanya weimariana és el concepte d'economia de guerra o *Wehrwirtschaft*, ras i curt,

---

⁹⁴ Robert H. Wheaby. (1989). *Hitler and Spain. The Nazi Role in the Spanish Civil War 1936-1939*. Kentucky: The University Press of Kentucky. p.4.

l'economia dedicada a satisfer les necessitats militars per a una eventual guerra. Overy ens ho subratlla de la següent manera:

During the 1920s the German army leadership laid the foundation for a strategy of total economic mobilisation. They called this conception *Wehrwirtschaft*, the defence based economy, capable of generating the resources necessary for the conduct of total war. Gradually during the inter-war years the linking of “defence” and “economy” became popularly accepted as a crucial component in national security.⁹⁵

Aquesta és la qüestió fonamental que afecta la relació entre l'Alemanya nazi i el desencadenament de la SGM, car l'inici del conflicte fou resultat d'una planificació que afectà totes les esferes de la societat alemanya (propaganda, economia, entre d'altres) segons alguns, mentre que altres opinen que fou fruit d'una cadena d'esdeveniments que acabaren esclatant com la PGM; la clau de volta respecte els orígens de la SGM és precisament si aquesta fou planificada o fortuïta.

Els primers anys del nazisme al poder representaren un clar intent de control de la societat alemanya a tots els nivells, com per exemple el control polític, econòmic i social del país. Cal tenir molt en compte que el desmantellament de la República de Weimar i la seva transformació en l'Alemanya nazi fou realitzada des de les mateixes institucions democràtiques sorgides de la PGM i que en cap cas es produí cap *Putsch* o cop d'estat que, *manu militari*, instaurés Adolf Hitler com a dirigent d'Alemanya. Ans al contrari, el nazisme obtingué el poder des de la democràcia i fou precisament l'anomenada Llei de Capacitació o *Ermächtigungsgesetz*, coberta per la Constitució de Weimar, la que permeté que, després de la seva aprovació en un context de violència política i dura repressió contra el KPD, Hitler obtingués poders extraordinaris atorgats de manera plenament legal per aprovar lleis sense el Reichstag, el parlament alemany, ni el Reichsrat, el predecessor de l'actual Bundesrat, una cambra federal en què els diversos *Länder* es troben representats i tenen diverses capacitats legislatives. Aquests successos afermaren el control del país sota la dictadura d'Adolf Hitler, tanmateix, com ja he explicat abans, no fou fins la Nit dels Ganivets Llargs que el dictador alemany es garantí el control efectiu del país tant a nivell polític com a nivell intern al NDSAP. Un cop controlats aquests dos factors, Hitler centrà els esforços d'Alemanya en la política exterior

---

⁹⁵ Richard Overy. (1989). *Hitler's War Plans And The German Economy* dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.97.

i el rearmament⁹⁶. Tanmateix, el país teutó es trobava en un estat econòmic deplorable, vora sis milions d'alemanys es trobaven a l'atur el 1933, i el primer encàrrec que Hjalmar Schacht tingué el 1934 com a ministre d'economia del govern nazi, després que el 1933 fos reelegit com a president del Reichsbank, fou el reconduïment de l'economia alemanya fora dels estralls produïts per la Crisi del 29. Certament fou gràcies al cèlebre economista alemany i els seus col·laboradors que Alemanya pogué escapar-se d'un estat econòmic pèssim. Molt ràpidament, Alemanya recuperà grans quantitats de llocs de treball i l'atur es reduí espectacularment. No obstant això, cal tenir present que les estadístiques sobre les dades de l'atur i l'ocupació durant l'Alemanya nazi estan subjectes a un gran debat, en tant que el retrocés molt important del paper laboral de la dona en la societat alemanya i la retirada de la nacionalitat alemanya als jueus podrien haver tingut un rol fonamental en la creació d'aquests registres tan positius econòmicament. Malgrat aquesta qüestió, el cert és que la situació econòmica millorà substancialment gràcies a l'actuació de Schacht, entre d'altres, i permeté la consolidació del règim en les masses⁹⁷, tot i que el punt àlgid de suport al nazisme es troba precisament després de les seves victòries diplomàtiques amb l'*Anschluss* i el Tractat de Munic el 1938 i l'annexió de la resta de l'estat txecoslovac el 15 de març del 1939⁹⁸.

No pot haver-hi cap dubte que el nazisme considerava la guerra com a part integral de la seva ideologia. Segons Yves Durand, el darwinisme social era la visió fonamental que Hitler sostenia i la lluita entre pobles i races diferents suposava la màxima expressió de la supervivència del més fort, el qual tenia dret a absorbir o exterminar aquelles nacions que s'hi oposessin⁹⁹. Juntament a això, l'economia tenia un paper crucial en la consecució d'un estat alemany poderós per poder perseguir les seves metes racials i Hitler ho tenia ben clar: la guerra era en essència una lluita pel control dels recursos econòmics¹⁰⁰. L'exemple més clar el trobem durant l'Operació Barbarroja, en què l'objectiu de la *Wehrmacht* era la conquesta de la regió de Crimea i el Càucàs, grans productores de cru,

---

⁹⁶ Alan Bullock. (1999). Hitler and the Origins of the Second World War dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.189-190.

⁹⁷ Richard Overy i Andrew Wheatcroft. (1989). *The Road to war*. Londres: Macmillan London. p.33.

⁹⁸ *Ibidem*. p.51.

⁹⁹ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. París: Armand Colin. p.105.

¹⁰⁰ Richard Overy. (1989). Hitler's War Plans And The German Economy dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.98.

tot i que els generals alemanys havien aconsellat Hitler de centrar els esforços de l'exèrcit a capturar Moscou; Hitler tingué constantment en ment el petroli en la seva guerra ideològica i racial contra la Unió Soviètica¹⁰¹. Un altre magnífic exemple el trobem al teatre d'operacions nord-africà, on Erwin Rommel arribà a situar-se a cent quilòmetres d'Alexandria, a El Alamein a Egipte, però totes les seves aclaparadores victòries no significaren res quan les seves línies de proveïment s'estiraren excessivament fins al punt que els seus tancs no pogueren avançar més. La maquinària bèl·lica alemanya es basava fonamentalment en una estratègia de guerra altament mòbil, en què la superioritat militar s'aconseguia mitjançant una gran concentració de tropes motoritzades o mecanitzades i carros de combat que impedirien una resposta ràpida de l'enemic i permetrien el col·lapse del seu front. Aquesta *Blitzkrieg* o guerra llampec requeria evidentment d'una gran quantitat de combustible.

Així doncs, podem afirmar amb seguretat que el nazisme relacionava molt estretament l'economia i la guerra en una espècie de relació simbiòtica en què s'autoalimentaven. Nogensmenys, en un altre pla, també s'ha assegurat que Hitler i la resta de dirigents nazis van seguir un mètode sistèmic per provocar la SGM i aconseguir llurs objectius: el domini mundial. Aquesta visió, però, xoca frontalment amb la concepció de Taylor, qui considera que escriptors amb una "gran autoritat" s'equivoquen completament en construir un sistema segons el qual Hitler hauria actuat amb una finalitat concreta i cada acte hauria estat preparat amb antelació i cautela; Taylor critica durament historiadors com Trevor-Roper, Elisabeth Wiskemann o Alan Bullock¹⁰².

Tornant a la qüestió del rearmament, cal dir que el primer any de Hitler al poder representà la seva primera victòria diplomàtica, en tant que el canceller aconseguí que tant Itàlia com el Regne Unit es posicionessin a favor d'Alemanya en els termes del rearmament. Això provoca que França quedés indefensa França davant una iniciativa alemanya de rearmament. Finalment, Hitler assestà el cop mestre als intents francesos de prevenir una Alemanya rearmada i al mateix nivell que França fent sortir Alemanya de la Conferència de Desarmament i de la SDN.¹⁰³ Tot i aquest pas ferm decidit per Hitler, hem de tenir

---

¹⁰¹ Daniel Yergin. (1992). *La historia del petróleo*. Barcelona: PLAZA & JANES EDITORES/Cambio 16. p.442-445.

¹⁰² A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.70.

¹⁰³ *Ibidem*. p.67-77.

presents que els primers anys del rearmament no tingueren els fruits esperats. En aquest sentit, s'ha de destacar que els esforços inicials se centraren a reforçar l'economia i el rearmament seguí les línies generals dibuixades el 1932 pels generals, però ja amb una clara intenció de preparar les bases per a un gran exèrcit, tanmateix Hitler considerava necessària l'estructuració adequada de l'economia abans d'accelerar el procés de rearmament¹⁰⁴. Durant aquest període inicial de l'Alemanya nazi existiren discrepàncies entre els diversos cossos de l'exèrcit sobre l'estratègia que s'havia d'adoptar i l'establiment de prioritats a l'hora de destinar recursos econòmics al creixement armamentístic. En aquest sentit, cal destacar les tensions entre líder de Luftwaffe, l'antic as de l'aviació de la PGM Hermann Göring, i el cap de la *Wehrmacht*, Werner von Blomberg¹⁰⁵.

Front a tot això se'ns planteja una qüestió molt sovint aplaudida des dels sector no acadèmics de la història: per què ningú no va aturar Hitler tan bon punt intentà trencar el sistema nascut del Tractat de Versalles? Aquesta concepció, segons Adamthwaite, és errònia en tant que no hi havia cap elecció clara entre claudicar o combatre Hitler, sinó que ni França ni el Regne Unit estaven en condicions de cap tipus d'acció militar preventiva, ni tan sols accions diplomàtiques que intentessin forçar Alemanya a respectar els tractats encara vigents, teòricament¹⁰⁶. Era del tot impossible que els dirigents francobritànics acceptessin dur a terme una política agressiva vers Alemanya que no hauria comptat amb gaire suport en llurs països i que, probablement, hauria provocat la caiguda d'aquests governs en les respectives eleccions—no hi ha cap període en la història del segle XX en què la societat de masses hagués influenciat tant els governs de les societats occidentals—.

Tornant a la qüestió econòmica, cal dir que a partir del 1935 es fa públic el rearmament alemany, tot i que ja era quelcom sabut pels serveis d'intel·ligència dels països aliats i, fins i tot, alguns diaris ho havien denunciat. En aquest moment, els esdeveniments predecessors de la SGM s'acceleren i la política econòmica del Tercer Reich agafà una embranzida important amb l'objectiu de situar Alemanya al capdavant d'una cursa

---

¹⁰⁴ Richard Overy. (1989). *Hitler's War Plans And The German Economy* dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.98.

¹⁰⁵ El 1935 l'antic *Reichswehr* fou transformat en la *Wehrmacht*, que aglutinava les forces de terra, les d'aire i les de mar.

¹⁰⁶ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. George Allen & Unwin Ltd. p.44-45.

armamentística en la qual havia d'aconseguir la superioritat militar per tal d'aprofitar un context de guerra general a mitjans dels anys quaranta, segons el que Hitler esperava. La màxima expressió d'aquesta clara intenció fou el Pla Quadriennal dirigit per Göring que havia de preparar Alemanya per a una contesa de fins deu o quinze anys de durada, en cas que les guerres curtes i ràpides fracassessin¹⁰⁷. Overy ens ho exemplifica destacant que la producció naviliera de la *Kriegsmarine*, a càrrec de Raeder, que havia augmentat considerablement, especialment en submarins, tot i que mai no arribaria a suposar cap amenaça real per a la Royal Navy en cuirassats o altres vaixells de guerra auxiliars. Apart d'aquesta ambiciosa pla per incrementar el seu poder naval, Alemanya també havia de ser reforçada a nivell de l'exèrcit de terra i de l'aire, però també en infraestructures com la xarxa ferroviària; l'historiador britànic afirma que en cas d'haver disposat de més anys de pau Alemanya hauria esdevingut una superpotència a nivell militar i econòmic a l'alçada dels EUA i la Unió Soviètica¹⁰⁸. Nogensmenys, el 1939 el país teutó es veié involucrat en una guerra a gran escala contra dues potències que tenien molts més recursos econòmics i, en principi, més actius militars. Overy ho descriu excel·lentment de la següent manera:

It was this initial stage of preparing a large economic and military bloc in central Europe that backfired in 1939 into a more general war, against Hitler's expectations. That is why the German economy appeared to be prepared for a limited war. It was caught half-way towards the transformation planned by Hitler, with a military base capable of achieving the limited first stage but not the second, more general, one.¹⁰⁹

En contra d'aquesta visió, a més s'han presentat diversos arguments que defugen una suposada "accidentalitat" en l'esclat de la SGM, en tant que segons Jäckel, com ens assenyala també Norman Rich, considera que difícilment hi ha cap altre dirigent que hagués escrit què faria després d'arribar al poder que Hitler¹¹⁰. El debat historiogràfic entre el funcionalisme i l'intencionalisme ha tingut diversos episodis d'enfrontaments acadèmics al voltant de la intencionalitat de la SGM, com també de l'Holocaust.

---

¹⁰⁷ Richard Overy. (1989). *Hitler's War Plans And The German Economy* dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.108-110.

¹⁰⁸ *Ibidem*. p.112-113.

¹⁰⁹ Richard Overy. (1989). *Hitler's War and the German Economy* dins de Clive Emsley, Arthur Marwick i Wendy Simpson. *War, Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe*. Filadèlfia: The Open University. p.223.

¹¹⁰ Norman Rich. (1989). *Hitler's Foreign Policy* dins de Clive Emsley, Arthur Marwick i Wendy Simpson. *War, Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe*. Filadèlfia: The Open University. p.203.

L'aïllacionisme dels EUA i l'imperialisme del Japó

Els Estats Units d'Amèrica, la potència econòmica i militar que suposadament fou l'encarregada de derrotar les forces de l'Eix gairebé tota sola, com sovint es pot observar en la majoria de pel·lícules de Hollywood sobre la SGM, tingué un paper relativament limitat durant el transcurs dels anys 30, quan Alemanya, el Japó i Itàlia augmentaren el seu expansionisme fins a desencadenar la SGM, tant a nivell diplomàtic com a nivell militar. En cap cas, però, s'ha de menystenir el seu rol per decantar a favor dels aliats el resultat del conflicte, molt especialment a nivell econòmic. Tanmateix, els EUA foren un país excepcionalment aïllacionista durant el període d'entreguerres i la mateixa SGM, fet que no varià fins l'atac japonès a la flota estatunidenca situada al Pacífic i la immediata posterior declaració de guerra per part d'Alemanya vers els EUA. En altres paraules, Roosevelt i el seu govern no decidiren participar activament de la SGM, tot i que certament les variades lleis que revocaven les anteriors *Neutrality Acts*, com la *Cash and Carry Act* o la política econòmica del *Lend-Lease*, afavoriren el comerç d'armament, proveïment, entre altres béns necessaris per prosseguir la guerra. Aquests esforços econòmics dels EUA foren cabdals per satisfer les necessitats logístiques i armamentístiques del Regne Unit, però també de la Unió Soviètica. Ras i curt, els EUA es veieren arrossegats a un conflicte en el qual fins aleshores no havien pres una posició ferma i decidida a favor dels aliats i en contra de les potències de l'Eix.

Els orígens del l'aïllacionisme dels EUA es troben directament en la percepció dels ciutadans i dirigents estatunidencs que durant la PGM el paper del seu país es reduí únicament a rescatar les potències aliades de la seva guerra per salvar llurs imperis¹¹¹. Aquestes discrepàncies amb Europa provocaren que els EUA es distanciessin dels intents aliats d'establir un efectiu sistema que evités la resolució *manu militari* dels conflictes internacionals, la Societat de Nacions. De fet, els EUA no van ratificar el Tractat de Versalles i ni tan sols entraren a formar part d'aquesta nova organització transnacional.

---

¹¹¹ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. París: Armand Colin. p.72.

L'aversió dels estatunidencs vers les potències europees era tal que fins i tot hi havia una gran desconfiança en la vella i decadent Europa.¹¹² En aquest sentit, Overy i Wheatcroft ens reafirmen aquest sentiment negatiu vers Europa arran de la participació estatunidenca en la PGM:

To a great many Americans the issues were clear enough. Britain and France had taken american men and money to fight their war for them, and cynically used victory as an opportunity to exceed their empires, and to establish a crude hegemony in Europe.¹¹³

Els anys 20 foren una dècada en la qual el món en general visqué un període de relativa pau i certa estabilitat econòmica, especialment a Occident, però sobretot fou un temps en què hi hagué un desarmament generalitzat. Naturalment els països perdedors de la PGM foren forçats mitjançant els diversos tractats que les potències vencedores els aplicaren, però també aquests reduïren la inversió pressupostària en matèria de defensa. Els casos més coneguts són possiblement els de França i el Regne Unit, però el cas dels EUA és significatiu perquè guarda una estreta relació amb la política de neutralitat iniciada a principis dels anys 30, després de la pitjor crisi econòmica de la història dels EUA.

No obstant aquesta declarada neutralitat, el cert és que des de principis dels anys 30 els EUA es veieren involucrats en l'aparició d'una nova amenaça per als seus interessos en un flanc completament diferent del de l'inici de la SGM: el Pacífic. En aquest sentit, el Japó havia renovat els seus esforços per erigir-se com a potència indiscutible al Pacífic, amb una clara intenció d'expulsar aquells països que havien establert colònies i protectorats per extreure la riquesa d'Àsia i emportar-se-la a Europa, fent especial referència a al Regne Unit i França, però també els Països Baixos i Alemanya (a qui durant la PGM arrabassà les seves possessions colonials al Pacífic). Des de la seva transició d'un país *sui generis* feudal a un estat modernitzat en el període Meiji, el Japó s'havia convertit en un agent més en els constants conflictes en aquesta regió del món. Aquesta modernització fou duta a terme a tots els nivells possibles, des de l'exèrcit fins a les telecomunicacions, i suposà un gran trencament amb la tradició conservadora i aïllacionista del Japó, tot i que també cal dir que aquest tradicionalisme es conservà en algunes esferes, com es pogué observar durant la SGM en la ferma creença en els valors morals i militars que empenyeren centenars de joves pilots a cometre atacs *kamikaze* (vent diví, en japonès). Aquesta simbiosi entre la modernitat i la tradició representa a la

---

¹¹² Richard Overy i Andrew Wheatcroft. (1989). *The Road to war*. Londres: Macmillan London. p.262.

¹¹³ *Ibidem*. p.261.

perfecció l'essència del nou imperi japonès, que es rubricà amb la victòria japonesa en la Primera Guerra Sino-Japonesa, ocupant així el territori de Manxúria i, molt més espectacularment, derrotant les forces russes el 1905. Endemés, com s'ha dit anteriorment, el Japó participà en la SGM gràcies al Tractat Anglo-Japonès i conquerí les colònies alemanyes.

A la mort de l'emperador Meiji li seguí l'època Taisho, en què l'aparició de les idees liberals impregnaren bona part de la societat japonesa i la democràcia parlamentària aparegué per primer cop al Japó., tot i que aquesta fou limitada i comptava amb suports més aviat minsos. A finals dels anys 20 ja es pogué observar un gran creixement de les posicions polítiques a favor del militarisme i l'ultranacionalisme, molt especialment en contra dels comunistes de la Unió Soviètica, i de dins del Japó, i també contra la Xina, a qui es veia com un país que naturalment es trobava sota l'esfera d'influència del Japó. La suma de tots aquests factors amb les constants limitacions imposades per les potències occidentals en matèria d'armament, especialment gràcies als tractats navals de Washington (1922) i Londres (1931), afavoriren un sentiment antioccidental, que enllaçava amb el fort racisme al que havia estat subjecte el Japó per part d'Occident. L'incident de Mukden suposà una curta guerra amb la Xina, en la qual les superiors tropes japoneses obtingueren una clara victòria contra una Xina fortament dividida en què s'ocupà definitivament el territori de Manxúria i s'hi establí un govern titella del Japó. Aquest fet marca l'inici de les creixents hostilitats amb les potències occidentals, especialment els EUA, qui observava com lentament un important competidor havia sorgit en el seu flanc esquerre i amenaçava a atacar llurs interessos al Pacífic.

Els EUA, els quals havien adoptat una política de neutralitat, estaven en un període en què la despesa militar s'havia retallar enormement, tot i això la seva capacitat industrial i econòmica eren incomparables a la del Japó. Aquest fet explica probablement la cautela amb què procedí el Japó respecte els EUA, així com també les derrotes japoneses al llac Chasan, tot i que aquesta fou possiblement més aviat un empat, i a la Batalla de Khalkhin Gol, en què l'exèrcit japonès fou clarament derrotat per les forces soviètiques. Nogensmenys, l'agressió japonesa sobre la Xina, iniciada el 1937 després de l'incident del Pont Marco Polo, i l'ocupació de l'Indoxina el 1940 augmentaren les tensions amb els EUA, els quals consideraven que calia aturar els japonesos i el seu bel·licisme desenfrenat. En aquest punt, Yerguin considera que els EUA aprofitaren la feblesa del Japó en matèria de recursos energètics, especialment en referència al petroli, per

pressionar el govern nipó diplomàticament: els EUA van efectuar un embargament econòmic vers el Japó¹¹⁴. Com a conseqüència, les importacions japoneses de petroli van caure en picat; les autoritats japoneses estimaven que les seves reserves de petroli durarien només dos anys, un fet que evidentment aturaria qualsevol iniciativa ofensiva nipona¹¹⁵. En aquest sentit, un Japó estancat en la seva guerra contra la Xina, la qual xuclava una ingent quantitat de recursos econòmics, es veia fortament amenaçat per una potència que la superava econòmicament i hi hagué pressions des de les diverses faccions de l'exèrcit i l'armada per adoptar l'estratègia expansionista del Japó. El 1940, després de les victòries alemanyes a Europa, l'opció d'expandir-se cap al sud, és a dir, cap a Indonèsia, en mans dels derrotats Països Baixos, agafà fermament la batuta de les forces imperials japoneses, molt especialment per influència de l'armada nipona. Akira Iriye, ens destaca aquest canvi de política expansionista amb l'exemple de les relacions entre la Unió Soviètica i el Japó:

At any rate, by the spring of 1940 some officials of the general staff had come to advocate rapprochement with the Soviet Union, and the navy also began pushing such a policy after the German victories in Europe, as a necessary prerequisite for its policy of southward advance¹¹⁶.

El autor de *The Pacific Road to War*, l'arxiconegut llibre que tracta els orígens de la SGM al Pacífic, considera que en cap cas l'expansió de la SGM al Pacífic fou deguda a l'agressió contra la Xina, sinó gràcies a la política expansionista cap a l'Indoxina i l'Indonèsia, en les quals intentà aprofitar la feblesa de les potències europees involucrades en una guerra que, fins aleshores, estaven perdent clarament, però tanmateix xocà frontalment amb l'oposició estatunidenca, cosa que suposà un costós embargament que ofegava la maquinària bèl·lica nipona¹¹⁷. L'abril del 1941 el Japó assegurà la seva frontera septentrional signant un tractat de no agressió amb la Unió Soviètica i es preparà per enfrontar-se als EUA després de mesos de gran tensió diplomàtica entre ambdós governs. El 7 de desembre del 1941 les forces japoneses atacaren la flota estatunidenca situada al Pacífic, a Pearl Harbor, en una guerra total contra els EUA.

---

¹¹⁴ Daniel Yergin. (1992). *La historia del petróleo*. Barcelona: PLAZA & JANES EDITORES/Cambio 16. p.420-421.

¹¹⁵ *Ibidem*. p. 426.

¹¹⁶ Akira Iriye. (1999). Japanese Imperialism and Aggression: Reconsiderations II dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.254.

¹¹⁷ Akira Iriye. (1999). Japanese Japan's Foreign Policies between World Wars: Sources and Interpretation dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.271.

La Segona Guerra Italoabissínia

El paper del segon conflicte bèl·lic entre Itàlia i Abissínia és cabdal per entendre el desenvolupament dels esdeveniments posteriors i aquest és considerat per molts historiadors com el punt de partida de l'esfondrament del sistema polític internacional, especialment el sistema de seguretat col·lectiva, perseguit pel Regne Unit. Un d'aquests acadèmics fou Taylor, qui considera precisament que fou en aquest moment, després de la consolidació del Front de Stresa, el qual segons l'historiador britànic estava ideat per prevenir qualsevol agressió internacional, però tanmateix el que ocasionà fou l'obertura d'una escletxa que la pròpia Itàlia feixista de Mussolini aprofità el 1935 envaint Abissínia enmig de la feble oposició internacional¹¹⁸. El dictador italià havia aconseguit venjar la humiliació soferta a Adwa el 1896, quan el primer intent italià de conquerir-la i expandir així el seu imperi colonial fracassà estrepitosament, però també havia iniciat un camí que l'allunyaria de les democràcies parlamentàries de França i el Regne Unit i l'acabaria apropant a l'Alemanya de Hitler.

Els motius de l'agressió italiana els podem trobar principalment en la dinàmica expansionista de la ideologia feixista. Aquesta considera la guerra com una via legítima i adequada per assolir els objectius nacionals, sovint alimentats per un ultranacionalisme potent, i la invasió d'Abissínia significava una oportunitat excel·lent per satisfer aquesta visió expansionista. Cal tenir present que Itàlia ja posseïa colònies a Líbia, Eritrea i Somàlia i el territori abissini ofería la possibilitat de connectar-los terrestrement. En aquest sentit, el 1915, quan Itàlia desertà Alemanya i s'uní a la Triple Entesa amb l'esperança d'obtenir un major imperi colonial, a l'Àfrica, dins de la seva dinàmica com un dels poders *have not*¹¹⁹, però sobretot amb l'objectiu clar d'eixamplar el seu domini sobre l'Adriàtic. Nogensmenys, no es pot oblidar que fins el 1935 la relació entre l'Itàlia feixista de Mussolini i els seus antics aliats de la PGM, molt especialment el Regne Unit, eren prou fortes. Fins i tot, el 1934, amb el primer intent alemany de forçar la unificació

---

¹¹⁸ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.87-88.

¹¹⁹ Steven Morewood. (1989). Anglo-Italian Rivalry in the Mediterranean and Middle East, 1935-1940 dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.168.169.

amb Àustria, Itàlia tingué un rol fonamental per frustrar-lo. Així doncs, la clau de volta es troba en els factors externs que precipitaren l'agressió italiana sobre Abissínia.

El 1935 la tensió diplomàtica entre el Regne Unit i Itàlia començà a créixer exponencialment. Tot i que l'adhesió italiana al Front de Stresa seguia mantenint-se forta, diversos episodis militars com el bloqueig naval del canal de Suez protagonitzat per la Royal Navy a mitjan setembre empitjoraren la relació entre Roma i Londres i a principis d'octubre s'inicià la invasió italiana d'Abissínia, però els constants conflictes diplomaticomilitars entre el Regne Unit i Itàlia no finalitzaren amb l'ocupació d'Abissínia, sinó que continuaren fins que el juliol de 1936 les sancions econòmiques es revocaren ¹²⁰.

Alguns historiadors han considerat que els esdeveniments succeïts entre el 1935 i el 1936 empenyeren inexorablement Itàlia a unir-se al bàndol alemany, mentre que altres ho han negat rotundament mostrant la inconsistències en els arguments d'aquesta tesi. L'exemple més clar d'aquestes discrepàncies el trobem un cop més amb Taylor, qui és partidari de la primera tesi:

The European pattern had been profoundly modified by the events of 1935 and 1936. The two Western Powers had followed the worst of all possible courses in the Abyssinian affair; they had straddled indecisely between two contradictory policies, and had failed in both. They would not sustain the League of Nations at the risk of war or even of ruining Mussolini in Italy; yet neither would they openly jettison the League for his sake. These contradictions continued even when the war in Abyssinia was over, and the Emperor an exile. Obviously nothing could be done for the unfortunate victim of Western idealism. Sanctions were ended, Neville Chamberlain dismissing them as "the very midsummer of madness". But Italy stood condemned as an aggressor; and the two Western Powers could not bring themselves to recognize the King of Italy as Emperor of Abyssinia. The Stresa front was gone beyond call Mussolini forced on to the German side. This outcome was unwelcome to him. In attacking Abyssinia, Mussolini had intended to exploit the international tension on the Rhine, not to opt for Germany. Instead he had lost his freedom of choice. ¹²¹

En un sentit semblant, P. Milza i S. Bernstein consideren que foren precisament la guerra d'Abissínia i la política de sancions econòmiques les que, conjuntament a unes tímides

---

¹²⁰ Brian R. Sullivan. (1999). *More Than Meets The Eye: The Ethiopian War* dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge. p.181.

¹²¹ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.106-107.

reaccions a l'expansionisme italià, aproximaren el dictador italià dins de l'òrbita diplomàtica del Tercer Reich:

Ce malaise latent conduit le Duce, moins par politique concertée que pour montrer sa mauvaise humeur, à accentuer son rapprochement avec Hitler. En mars-avril, il envoie le chef de la police Bocchini en mission en Allemagne. Chargé d'étudier les possibilités d'un accord, celui-ci va immédiatement sympathiser avec Himmler.¹²²

Brian R. Sullivan critica durament la tesi de Taylor acusant-lo de basar-se en la fal·làcia argumental *post hoc ergo propter hoc* o falsa causalitat, en tant que, segons l'historiador, l'Itàlia feixista respongué de manera inversament proporcional a les accions diplomàtiques del Regne Unit, França i Alemanya; quan els antics aliats d'Itàlia de la PGM oferien solucions diplomàtiques i intents per satisfer les exigències italianes Mussolini responia, en canvi, amb una marcada hostilitat, mentre que quan Alemanya menystenia el dictador italià com un senzill titella, aquesta era rebuda amb amistat i cordialitat¹²³. Hem de recordar que entre el 1936 i el 1940 la tensió entre Roma i París fou extremadament tensa, quan no directament hostil, especialment després d'episodis com la proclamació de les "ambicions irredentistes" italianes sobre Tunísia, Djibouti, Còrsega, Niça i Savoia¹²⁴. Aquesta enemistat xoca frontalment amb les intencions sinceres del Quai d'Orsay, especialment tenint present que la major amenaça per als interessos francesos es trobava en el renovat expansionisme alemany, dirigit ara per un dictador que estava decidit a destruir l'ordre polític europeu sorgit de la PGM. Per contra, l'Alemanya de Hitler havia menystingut clarament l'Itàlia de Mussolini quan el 1933 avisà amb menys d'un dia d'antelació de la imminent sortida del país teutó de la SDN, així com tampoc no l'advertí de les seves intencions a Àustria, el 1934, i només amb vuit hores d'antelació el 1938. Hitler avisà Mussolini que pretenia atacar Txecoslovàquia en sis dies. Ni tan sols en el cas de Polònia, l'1 de setembre del 1939, Hitler va tenir en compte els interessos del *Duce*. Ras i curt, Mussolini no era res més que el dictador júnior del Pacte d'Acer i aquests diversos episodis només fan que reforçar la visió de Sullivan¹²⁵.

---

¹²² P. Milza i S. Berstein. (1980). *Le fascisme italien 1919-1945*. Éditions de Seuil : París. p.350.

¹²³ Brian R. Sullivan. (1999). *More Than Meets The Eye: The Ethiopian War* dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge. p.183.

¹²⁴ Geneviève Tabouis. (1938). *Chantage à la guerre*. París: Ernest Flammarion. p.36-39.

¹²⁵ *Ibidem*. p.184-186.

Els motius de la invasió italiana d'Abissínia ha rebut l'atenció de nombrosos historiadors, com ens mostra MacGregor Knox; alguns han considerat que la situació econòmica deficient d'Itàlia va empènyer el dictador a prendre la decisió d'envair un estat feble per tal de rellançar el país, altres han considerat que es tractà de l'oportunitat perfecta arran de la situació internacional¹²⁶, com ja hem vist anteriorment. Overy ens aporta una visió semblant argumentant que l'ascens de Hitler i la reaparició d'Alemanya al tauler de joc pressionaren Mussolini per prendre un gir cap al Mediterrani i l'Àfrica, fet que provocà l'aplicació de sancions econòmiques que també aproparen Alemanya i Itàlia¹²⁷. Tanmateix, Overy i Wheatcraft també consideren que Itàlia i Alemanya foren empeses a aliar-se degut a llur aïllament de la comunitat internacional¹²⁸.

Les conseqüències de la invasió italiana d'Abissínia, i sobretot de la seva pacificació, foren clamorosament negatives per a l'economia italiana, tant en l'àmbit dels recursos humans, ja que l'ocupació militar drenà els recursos notablement, com en l'àmbit productiu, en tant que la diferència entre la capacitat productiva d'Itàlia i Alemanya s'havia eixamplat enormement. El 1939 Itàlia estava completament esgotada en la seva capacitat econòmica per iniciar un conflicte bèl·lic, ni tan sols per participar-hi, i només s'uní al bàndol alemany un cop era evident que França claudicaria i que només hauria de fer front al Regne Unit a l'Àfrica i al Mediterrani. El paper ben galdós del *Regio Esercito* durant la SGM demostra aquesta feblesa econòmica i militar; només la *Regia Marina* suposava una amenaça més o menys real al domini britànic del Mediterrani. Tanmateix no tothom considera que la invasió italiana d'Abissínia afeblís la seva posició, sinó que precisament reforçà la popularitat del dictador a Itàlia i l'apropà a Alemanya establint-hi nous vincles econòmics i diplomàtics. Segons P.M.H. Bell, en una visió intermèdia entre Taylor i Sullivan, l'Itàlia de Mussolini aprofità la situació política internacional per conquerir un territori que ja feia temps que era dins de la visió imperialista del dictador i, al seu torn, la invasió suposà un punt d'inflexió en els esdeveniments posteriors, quelcom que afavorí el camí cap a la SGM¹²⁹. Emperò, les conseqüències de la invasió tingueren uns efectes

---

¹²⁶ MacGregor Knox. (1989). Conquest, Foreign and Domestic, in Fascist Italy and Nazi Germany dins de Clive Emsley, Arthur Marwick i Wendy Simpson. *War, Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe*. Filadèlfia: The Open University. p.172-173..

¹²⁷ Richard Overy. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman. p.16.

¹²⁸ Richard Overy i Andrew Wheatcroft. (1989). *The Road to war*. Londres: Macmillan London. p.169.

¹²⁹ P.M.H Bell. (1987). *The origins of the Second World War in Europe*. Torquay: Longman Group Limited. p.206-208.

molt més significatiu per al desenvolupament de l'ulterior conflicte, com ens mostra molt sintetitzadament Adamthwaite:

The crisis was not only the “first great act of appeasement”; it was *the* major step towards war. The consequences of Mussolini's invasion of Abyssinia were far-reaching: the Stresa front of Britain, France and Italy was shattered, as was the Franco-Italian alliance of 1935; the League received its *coup de grâce*, and Britain and France were estranged. Under the cover of the crisis Hitler proceeded with the remilitarisation of Germany's western Rhineland frontier a year earlier than he had thought possible. Italy's emergence of the Rome-Berlin Axis in October 1936, which in turn brought the abandonment of Italy's interest in preserving Austrian independence. The way was cleared for Germany's annexation of Austria in March 1938.¹³⁰

L'entrada d'Itàlia a la SGM es basà en una suposada oportunitat única que Mussolini “aprofità” un cop la victòria inaudita d'Alemanya era ben a prop. Segons Sullivan, una política de neutralitat era impensable per a un país dominat per la ideologia feixista, en tant que aquesta negava l'essència imperialista del feixisme, però sobretot l'historiador posa l'èmfasi en destacar la tesi que la decisió de Mussolini d'envair Abissínia i, finalment, d'unir-se a Alemanya en la SGM es basava en una premeditació conscient, no pas en una pretesa “empenta” de les potències occidentals, com defensa Taylor¹³¹.

La situació italiana entre els mesos inicials de la SGM i la seva definitiva entrada en el conflicte estan caracteritzades per una manca de capacitat per actuar tant a favor dels Aliats com d'Alemanya, especialment deguda a l'oposició interna a qualsevol participació de la contesa representada per Badoglio i Ciano. Finalment, la derrota de les forces combinades de França i el Regne Unit al continent feren fracassar els esforços britànics d'evitar l'entrada italiana en la guerra, quan Mussolini considerà que Itàlia era capaç de posar en marxa el seu pla per restaurar un nou “Imperi Romà”.¹³² El dictador italià decidí implicar un feble país en un conflicte pel qual no estava preparat per derrotar els seus enemics. Ni tan sols estava en condicions d'imposar la seva voluntat al seu principal aliat, tot el contrari, ja que les seves accions estigueren marcades per una clara subsidiarietat que no pas per una iniciativa pròpia i independent. La participació d'Itàlia en la SGM assestà un cop mortal al feixisme més antic i consolidat del món.

---

¹³⁰ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.47..

¹³¹ Brian R. Sullivan. (1999). *More Than Meets The Eye: The Ethiopian War* dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge p.198.

¹³² Steven Morewood. (1989). *Anglo-Italian Rivalry in the Mediterranean and Middle East, 1935-1940* dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.195.

La Guerra Civil Espanyola

El segon conflicte bèl·lic que tingué un paper molt destacat en el desencadenament de la SGM, en tant que permeté un apropament significatiu entre la Itàlia feixista i l'Alemanya nazi, entre d'altres aspectes fonamentals en el transcurs del període d'entreguerres. Nogensmenys, el Regne Unit i França també experimentaren un acostament, després d'un llarg període en què els primers s'havien distanciat notablement de la política europea¹³³. Espanya es convertí en un camp de batalla en què les diverses faccions europees es disputaren la influència en el bàndol republicà, per part de l'URSS únicament, i en el bàndol dels colpistes, per part d'Itàlia i Alemanya, tot i que l'agost del 1936 se signà el pacte de no intervenció que segellà l'aïllament de la Segona República de la resta de democràcies parlamentàries del món, mentre que Itàlia i Alemanya falsament afirmaren acatar-lo.

Hi ha hagut força debat sobre les conseqüències de la Guerra Civil Espanyola en el desenvolupament de la SGM. Taylor assegurà al seu famós llibre *The Origins of the Second World War* que el conflicte, tot i que tingué un paper cabdal en els esdeveniments que el prosseguirien, es degué purament a causes internes. Per contra, hi ha qui ha considerat que la Guerra Civil Espanyola fou una etapa més del pla hitlerià i mussolinià en llur camí vers el domini d'Europa¹³⁴. Aquesta visió fou particularment recolzada per molts historiadors de la Unió Soviètica, els quals veien en el conflicte un episodi més en què el proletariat lluitava per instaurar el comunisme i expulsar definitivament les forces reaccionàries. Endemés, també s'ha argumentat que la política de no intervenció del Regne Unit i França, com també dels EUA, responia a una voluntat de lluitar contra la ideologia comunista i a una declarada simpatia per les forces rebels¹³⁵. Tot i això, avui dia es considera que la Guerra Civil Espanyola es degué exclusivament a uns factors

---

¹³³ Richard Overy. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman. p.26-27.

¹³⁴ Mary Habeck. (1999). The Spanish Civil War and the origins of the Second World War dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge p.204-205.

¹³⁵ B.M. Chwostow i A.M. Nekritsch. (1961). *Wie der zweite Weltkrieg entstand*. Berlín: Dietz Verlag. p.36.

interns, però que tanmateix es convertí en un escenari en què les diverses potències europees mogueren els seus fils per reforçar llurs posicions geopolítiques i ideològiques.

Les respostes d'Itàlia i Alemanya a l'aixecament de les forces reaccionàries espanyoles no foren immediates, sinó que es postergaren una setmana fins que finalment ambdues potències accediren a col·laborar amb les tropes rebels. En aquest sentit, cal aclarir que la motivació tant en Alemanya com en Itàlia per intervenir en el conflicte fou la por a la seva radicalització i bolxevització, fet que suposaria un enemic comunista al Mediterrani Occidental i amenaçaria també amb l'extensió del bolxevisme a França, quelcom que ni Hitler ni Mussolini veien amb bons ulls.¹³⁶ Les raons ideològiques, així doncs, eren ben presents darrere de la participació interessada dels dos països totalitaristes. Àdhuc, la determinació soviètica de derrotar els enemics del règim de Stalin fou ben palesa a la Guerra Civil Espanyola, en tant que no només es pretenia acabar amb l'amenaça feixista a Espanya, sinó que, immersa en un procés de purgues ideològiques, la Unió Soviètica pretenia netejar l'esquerra d'allò que considerava un perill per a la línia ideològica i estratègica de l'estalinisme.

Encara que la qüestió ideològica tingué un paper fonamental per decantar les posicions soviètiques, italianes i alemanyes a favor de la intervenció en el conflicte, cal tenir molt present que en el cas d'Alemanya es produeix una barreja entre els interessos ideològics i els geopolítics, tal com assegura Glyn Stone quan afirma que els nazis veien la possibilitat d'un enfortiment de les relacions entre França, Txecoslovàquia i la Unió Soviètica en cas que sorgís un nou estat socialista dins de l'òrbita comunista, mentre que el triomf dels reaccionaris aportaria a Alemanya l'eliminació d'un possible contrincant en els seus plans de dominació europea alhora que afebliria enormement la posició francesa un cop aquesta quedés encerclada per Alemanya, Itàlia i Espanya, com efectivament succeí¹³⁷. En el cas italià l'objectiu era pràcticament el mateix, amb la diferència substancial, però, que Itàlia desitjava obtenir el control des de les Illes Balears per tal d'ampliar la seva influència al Mediterrani Occidental. En aquest sentit, cal reforçar la idea que Mussolini s'avançà a Hitler, ja que ambdós tenien ambicions diferents a llarg termini: el primer volia reforçar la seva posició al Mediterrani Occidental,

---

¹³⁶ Glyn Stone. (1989). *The European Great Powers and The Spanish Civil War, 1936-1939* dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.200-201.

¹³⁷ *Ibidem*. p.202.

però Hitler pretenia utilitzar el conflicte com a element de distracció per a aconseguir els seus objectius a l'Europa Central¹³⁸.

La proposta definitiva de no intervenció en el conflicte sorgí directament de París durant el mes d'agost del 1936, tot i que el Regne Unit ja s'havia manifestat contrari a qualsevol participació en la contesa. Des del laboristes fins als *tories* hi hagué una entesa col·lectiva que la Guerra Civil Espanyola no afectava els interessos de l'Imperi i que calia evitar a qualsevol preu l'extensió del conflicte arreu d'Europa. Contràriament a aquesta situació, a França existia una notable divisió entre les esquerres sobre el paper que havia de tenir llur país en el conflicte; molts defensaren ajudar militarment la Segona República amb l'enviament d'armament i proveïments. Tanmateix, el cop definitiu l'asestaren la por a una importació del conflicte de classes a França i l'amenaça del Regne Unit de no ajudar França en cas que aquesta participés de la guerra civil¹³⁹. Fins i tot, Glyn Stone considera que sense la pressió diplomàtica britànica la intervenció francesa a favor de la Segona República hauria estat del tot inevitable¹⁴⁰. En un sentit completament diferent, la historiadora britànica Ruth Henig ens aporta una visió molt interessant en considerar que la Guerra Civil Espanyola marcava el límit d'actuació del Regne Unit i de França, així com del seu veritable recel de la Unió Soviètica¹⁴¹.

La Guerra Civil Espanyola tingué unes conseqüències determinades per al desenvolupament dels esdeveniments posteriors que acabarien portant a la SGM. A més a més, el paper d'Espanya com a aliat no declarat d'Alemanya i Itàlia, tot i que només hi participà al Front Oriental, és a dir, contra la Unió Soviètica, de manera limitada, ha obert les portes a especulacions pròpies de la història contrafactual, les quals pressuposen canvis notables en el desenvolupament de la guerra en cas que Espanya n'hagués estat un bel·ligerant dins de l'Eix. Independentment d'aquestes divagacions que no ens pertoca debatre en aquest treball, cal dir que és innegable que hi hagué una clara intenció per part d'Itàlia i Alemanya d'involucrar Espanya en la SGM. En el cas del dictador alemany, hom ha de ser prudent a l'hora d'afirmar els interessos de Hitler en tenir Espanya com

---

¹³⁸ Andreas Hillgruber. (1995). *La Segunda Guerra Mundial 1939-1945. Objetivos de guerra y estrategia de las grandes potencias*. Madrid: Alianza Editorial, S.A. p.53.

¹³⁹ *Ibidem*. p.212-213.

¹⁴⁰ Glyn Stone. (1989). The European Great Powers and The Spanish Civil War, 1936-1939 dins de Robert Boyce i Esmonde M. Robertson. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd. p.222.

¹⁴¹ Ruth Henig. (1992). *The Origins of the Second World War*. Nova York: Routledge. p.28-29.

aliada, ja que al *Mein Kampf* no se la té present, tot i que sí al seu segon llibre, sovint desconegut, car no es publicà fins varies dècades després de la conclusió de la SGM, en què analitza molt més profundament la política exterior que havia de perseguir una futura Alemanya nazi¹⁴². El cas, però, és que Espanya no participà directament en la SGM¹⁴³, tot i que no mancaren els intents per aconseguir que això succeís, especialment de la mà de Serrano Suñer, l'home clau en les relacions entre Itàlia i Alemanya amb Espanya, però les contrapartides exigides a Alemanya, principalment, en el supòsit que el règim franquista entrés en la guerra eren massa elevades en termes econòmics i les peticions territorials xocaven amb els interessos de Hitler de mantenir França com un estat titella, especialment al continent, i l'arrabassament de les possessions colonials del Marroc francès hauria pogut tenir conseqüències nefastes, com l'apropament de les colònies franceses a la França lliure de De Gaulle¹⁴⁴.

Cal dir, a més, que la primera oferta d'una col·laboració entre Espanya i Alemanya provingué de la primera, en una carta que el dictador Franco envià a Hitler felicitant-lo pels progressos en la guerra contra els aliats; la carta fou redactada el 3 de juny i entregada el 16 del mateix mes¹⁴⁵. Més enllà d'aquest fet, l'esdeveniment més conegut al respecte d'aquesta qüestió és la reunió a Hendaya entre els dictadors Franco, Mussolini i Hitler, per tractar d'incloure a Espanya en la SGM. Aquesta reunió, però, evidencià les llunyanes postures entre Hitler i Franco, en tant que el primer no volia alienar ni la Itàlia de Mussolini ni la França de Vichy, ja que qualsevol reclamació territorial espanyola requeria l'afectació dels interessos francesos o italians al nord d'Àfrica¹⁴⁶. Així doncs, Javier Tusell ens mostra que va haver-hi la voluntat determinada per part de bona part de les elits franquistes de participar de la SGM al costat de l'Alemanya nazi, però si bé aquestes eren sinceres, també cal tenir present que aquestes eren molt exigents pel que fa a l'ajuda econòmica que havia de rebre Espanya, especialment d'Alemanya, i les

---

¹⁴² Robert H. Wheaby. (1989). *Hitler and Spain. The Nazi Role in the Spanish Civil War 1936-1939*. Kentucky: The University Press of Kentucky. p.5.

¹⁴³ Aquest fet ha propiciat l'aparició de múltiples teories que es basen en suborns als generals franquistes per part del Regne Unit, en la intel·ligència del dictador, entre d'altres. Tot i aquestes visions no contrastades, cal tenir present que la situació espanyola després de la Guerra Civil era econòmicament penosa i humanament desastrosa. En aquest sentit, la participació espanyola de la SGM hauria suposat una gran despesa militar de què no es gaudia i els territoris a guanyar, especialment al Magreb, pertanyien a la França de Vichy.

¹⁴⁴ Herbert Feis. (1966). *The Spanish Story. Franco and the Nations at War*. Nova York: Norton & Company, Inc. p.17-18.

¹⁴⁵ Javier Tusell. (1995). *Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*. Madrid: EDICIONES TEMAS DE HOY, S.A (T.H). p.85-86.

¹⁴⁶ *Ibidem*. p.159.

reclamacions territorials corrien el risc d'afectar els interessos alemanys, francesos i italians. Un cop es produí la invasió de Grècia i la SGM s'estengué als Balcans l'atenció mostrada per Hitler, tot i que limitada, pel Mediterrani decaigué notablement a mesura que es materialitzaven les preparacions per a portar la guerra al gran enemic del nazisme: la Unió Soviètica.

Finalment, més enllà de l'apropament entre Itàlia i Alemanya, la conseqüència directa més important d'aquest fet propiciat per la Guerra Italoabissínia i la Guerra Civil Espanyola fou l'obertura del camí per tal que es produís l'annexió d'Àustria a Alemanya. Mary Habeck descriu la importància del conflicte en aquest sentit i afegeix la idea que Mussolini acabà esdevenint el dictador júnior de l'Eix Roma-Berlín:

By 1938 Hitler's dominance in the Axis, fed by Mussolini's distraction over Spain, was so well-established that it was clear that he could not stop Germany from taking Austria even had he desired to do so. At almost the same moment he saw himself becoming the junior partner in the alliance Mussolini decided to re-open negotiations with Britain, resulting in the accord signed that April. The agreement did little to halt the precipitous decline of Italy's influence in the alliance with Germany. By the time the Nationalists had defeated the Republicans in early 1939, Germany and Italy were bound more tightly than ever, but Hitler was now firmly in control of the Axis¹⁴⁷.

---

¹⁴⁷ Mary Habeck. (1999). The Spanish Civil War and the origins of the Second World War dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge p.218.

L'Anschluss, la fi d'Àustria

Els anys 1936 i 1937 foren relativament tranquils pel que fa a la reaparició d'Alemanya com a un nou agent en el tauler de joc internacional, en tant que només es visqueren els episodis de la Remilitarització de la Renània, un moment clau en què molts historiadors consideren que s'hauria pogut aturar fàcilment l'expansionisme alemany, ja que hauria suposat un cop dur en un punt en què Alemanya no disposava de forces suficients per imposar la seva voluntat. En aquest sentit, cal dir que el retorn de les tropes alemanyes al territori de la Renània, un fet il·legal segons el Tractat de Versalles, començà a agafar forma a principis del 1936, en mig de la crisi d'Abissínia. Entre el gener i el març Alemanya s'assabenta de la poca disposició del Regne Unit i de França per evitar una reocupació militar de la frontera, fet que Hitler aprofità el 7 de març, tot i que ordenà l'exèrcit alemany que no disparés ni un sol tret, ni tan sols en cas de rebre'n¹⁴⁸. És especialment remarcable, però, la feble oposició que va rebre la Remilitarització de la Renània, sobretot al Regne Unit, on hi havia un destacat suport al revisionisme alemany; al cap i a la fi, segons paraules de Lord Lothian, els alemanys només tornaven al seu jardí del darrere. Les conseqüències d'aquest fet foren, en el seu moment, difícils de comprendre, però des de la retrospectiva de l'historiador William L. Shirer ens n'ofereix una magnífica explicació:

In retrospect, it is easy to see that Hitler's successful gamble in the Rhineland brought him a victory more staggering and more fatal in its immense consequences than could be comprehended at the time. At home it fortified his popularity and his power, raising them to heights which no German ruler of the past had ever enjoyed. It assured his ascendancy over his generals, who had hesitated and weakened at a moment of crisis when he held firm. [...]. And finally, and above all, the Rhineland occupation, small as it was a military operation, opened the way, as only Hitler (and Churchill, alone, in England) seemed to realize, to vast new opportunities in a Europe which was not only shaken but whose strategic situation was irrevocably changed by the parading of three German battalions across the Rhine bridges.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Geneviève Tabouis. (1938). *Chantage à la guerre*. París: Ernest Flammarion : París. p.103.

¹⁴⁹ William L. Shirer. (1998). *The Rise and Fall of the Third Reich*. Londres: Arrow Books. p.294-295.

L'acció fou un cop mestre i assegurà el control intern del país a Hitler i les elits dirigents nazis, els quals es pogueren centrar en el següent objectiu: l'annexió d'Àustria en el que s'acabà coneixent com l'*Anschluss*¹⁵⁰.

El 1937 no tingué gaires esdeveniments que fossin significatius, tret potser per l'arribada al maig de la *Legion Kondor* a Espanya per participar en la Guerra Civil i la redacció del Protocol Hossbach, en què es deixaven clares les línies ideològiques del NDSAP i el guió que havia de seguir la política internacional. Aquest és possiblement un dels documents nazis més analitzats i controvertits, conjuntament amb el *Mein Kampf*, en tant que es considera un dels esbossos del “pla mestre” de conquesta mundial de Hitler. Segons Adamthwaite, el Protocol Hossbach confirma que el dictador alemany seguia tenint l'ús de la força com a element principal en la política mundial, la conquesta del *Lebensraum* i l'hostilitat vers França com a elements principals de la seva política exterior a llarg termini, els quals haurien d'ésser resolts *manu militari* a mitjans dels anys quaranta, moment en el qual Alemanya començaria a perdre l'ímpetu generat per la seva superioritat aconseguida en la carrera armamentística contra els Aliats¹⁵¹. La importància d'aquest document ha estat molt debatuda historiogràficament, cosa que li suposà una ingent quantitat de crítiques a Taylor, sobretot provinents de Timothy Mason, per no tenir-lo en l'adequada consideració.

En un senti semblant, Wiskemann afirma que Hitler seguia sent un nacionalista austríac de la vella escola i considerava que Àustria i Txecoslovàquia formaven el nucli central del que considerava la *Mittleuropa* que havia de suposar la creació d'un Imperi Alemany¹⁵². Àustria esdevingué la propera víctima de l'Alemanya nazi i aquest cop, a diferència del 1934 després de l'assassinat de Dollfuß, Itàlia no s'oposà a la influència alemanya que posà fi a la nació sorgida de la PGM¹⁵³. La llavor estava sembrada el 1938, moment en què la crisi del govern austríac arran de la tensió creixent amb els nazis austríacs s'agreuja fins al punt de repetir l'escenari de guerra civil del 1934', i Hitler aprofità l'oportunitat, o recollir els fruits del seu pla maquiavèlic segons alguns historiadors, per annexionar Àustria al Tercer Reich.

---

¹⁵⁰ *Anschluss* significa “connexió” en alemany.

¹⁵¹ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.71.

¹⁵² Elisabeth Wiskemann. (1978). *La Europa de los dictadores 1919-1945*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, S.A. p.135.

¹⁵³ Jean-Paul Brunet i Michel Launey. (1991). *De una guerra a otra 1914-1945*. Madrid: Akal. p.248.

Per tal de poder comprendre els elements subjacents de l'Anschluss cal recordar que entre el 1937 i el 1938 l'Alemanya nazi es dirigia cap a l'hegemonia continental a Europa. L'annexió d'Àustria no fou només la satisfacció de la idea pangermanista de la *Großdeutschland* o “Gran Alemanya”, sinó que fou un pas més en el procés per afeblir Txecoslovàquia i l'aliança francesa amb els països de la Petita Entesa¹⁵⁴—cal tenir ben present que la incorporació d'Àustria suposava l'encerclament de Txecoslovàquia, és a dir, l'obertura d'un possible nou front que, en cas de guerra, permetria a les tropes alemanyes evitar les fortificacions situades a la frontera amb l'Alemanya prèvia a l'Anschluss, especialment a les Muntanyes Metàl·liques o *Erzgebirge*—.

El procés fou lent i tortuós, sovint sense una direcció clara, però amb una planificació meticulosa i curosa per part del règim nazi, especialment degut al fracàs anterior el 1934¹⁵⁵. Alan Bullock argumenta que, després de la reeixida maniobra de Hitler amb la Remilitarització de la Renània, les relacions austroalemanyes s'havien reforçat i intensificat, cosa que Hitler aprofità com a palanca per forçar la unió:

Ostensibly, Austro-German relations were now placed on a level satisfactory to both sides. But, in fact, for the next eighteen months the Germans used the Agreement as a lever with which to exert increasing pressure on the Austrian Government and to extort further concessions, a process of whittling down Austrian independence which culminated in the famous interview between Hitler and Schuschnigg in February 1938. The Agreement, as it was exploited by the Germans, thus marked a big step forward in that policy of capturing Austria by peaceful methods to which Hitler resorted after the failure of the putsch in July 1934.¹⁵⁶

No obstant això, cal recordar que hi ha un existent debat sobre la voluntat dels austríacs en relació a la unió amb Alemanya. En aquest sentit, P.M.H Bell afirma que la majoria d'ells hauria desitjat l'*Anschluss* tot just després de la PGM, però se'ls havia prohibit explícitament al Tractat de Versalles¹⁵⁷. Aquest fet ens podria fer replantejar certs aspectes sobre la legitimitat de l'acció de l'Alemanya nazi, basant-nos en suposicions volàtils sobre la voluntat dels austríacs, però bona part dels historiadors no ho consideren així i creuen que fou un pur acte d'agressió sobre un país que, segons el Tractat de Versalles, tenia la seva independència, en tots els àmbits, garantida. El testimoni de

---

¹⁵⁴ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. Paris: Armand Colin. p.46-47.

¹⁵⁵ Alan Bullock. (1999). Hitler and the Origins of the Second World War dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.204-205.

¹⁵⁶ Alan Bullock. (1962, orig. 1952). *Hitler: a study in tyranny*. Londres: Pelican Books. p.348.

¹⁵⁷ P.M.H Bell. (1987). *The origins of the Second World War in Europe*. Nova York: Longman Group Limited. p.226.

William L. Shirer, aleshores periodista i posteriorment historiador, ens reflecteix vívidament les contradiccions que sofrien els austríacs respecte la unificació amb Alemanya:

That a majority of Austrians, who undoubtedly would have said *Ja* to Schuschnigg on March 13, would say the same to Hitler on April 10 was a foregone conclusion. Many of them believed that ultimate union with any kind of Germany, even a Nazi Germany, was a desirable and inevitable end, that Austria, cut off from its vast Slavic and Hungarian hinterland in 1918, could not in the long run exist decently by itself, that it could only survive as part of the German Reich. [...]. In a fair and honest election in which the Social Democrats and Schuschnigg's Christian Socials would have had freedom to campaign openly the plebiscite, in my opinion, might have been close. As it was, it took a very brave Austrian to vote No. As in Germany, and not without reason, the voters feared that their failure to cast an affirmative ballot might be found out.¹⁵⁸

Un cop més cal assenyalar Taylor com la veu de la discrepància, en tant que contrari a la majoria d'historiadors, el britànic no considerarà que l'*Anschluss* hagués estat provocat o planificat per Hitler, sinó que fou conseqüència del dirigent austríac. Taylor creu que parlar d'un pla alemany per provocar la caiguda d'Àustria en l'urpes de Hitler és un veritable mite i que senzillament aquest es tractà d'un cop de sort, ple d'improvisacions; segons l'historiador britànic, no hi hagué cap preparació diplomàtica o militar per part d'Alemanya. Aquesta tesi descriu a la perfecció la visió accidentalista de Taylor, en què considera el dictador alemany com un oportunista, més que no pas un ordidor de plans pèrfids¹⁵⁹. Adamthwaite ens aporta una visió semblant, tot i que menys accidentalista, en tant que afirma que la improvisació i l'oportunisme foren l'essència de l'*Anschluss*, tot i que la decisió d'envair-la militarment, sense oposició, fou presa quan Schuschnigg decidí dur a terme un plebiscit, fet que segons l'historiador hauria sabotejat els objectius de Hitler en cas d'haver-hi una majoria a favor de la independència austríaca¹⁶⁰.

En l'àmbit de l'economia l'*Anschluss* tingué un impacte limitat en qüestió de capacitat productiva, però oferia altres avantatges:

Der Wehrwirtschaftsstab im OKW beurteilte zwar Anfang Mai 1938 die wehrwirtschaftlichen Auswirkungen des "Anschlusses" sehr pessimistisch. Selbst im Bereich der Produktionskapazitäten rechnete er nur mit einer vorübergehenden Entlastung. Den wertvollsten Zuwachs an "wehrwirtschaftlicher Kraft" erblickte er in der Öffnung des Südostraumes für die deutsche

---

¹⁵⁸ William L. Shirer. (1998). *The Rise and Fall of the Third Reich*. Londres: Arrow Books. p.350.

¹⁵⁹ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.146.

¹⁶⁰ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.75.

Kriegsverrsorgung und ind den “verbesserten Möglichkeiten einer wirtschaftlchen Abwürgung der Tschechoslowakei im Bedarfsfalle”.¹⁶¹

Així doncs, com hem pogut observar, les conseqüències econòmiques de la incorporació d'Àustria al Tercer Reich foren limitades, però les oportunitats i possibilitats que obria per expandir la influència alemanya als Balcans, en primer lloc, i ofegar econòmicament, diplomàticament o militarment Txecoslovàquia, en segon lloc, eren sens dubte les més rellevants. 7-

Nogensmenys, l'annexió d'Àustria li suposà un guany en popularitat encara major que el 1936 amb la Remilitarització de la Renània. Endemés, l'*Anschluss* el viratge final, el punt d'inflexió, en què Hitler adoptà una política exterior més agressiva. Ras i curt, el dictador alemany prengué la iniciativa i exercí molta més influència per aconseguir els seus objectius. Finalment, Alan Bullock resumeix els seus efectes amb gran detall i exactitud, tot i que en discrepància amb l'afirmació anterior sobre els seus efectes econòmics:

Yet those who, like Mr Churchill, saw in the annexation of Austria a decisive change in the European balance of power were to be proven right. The acquisition of Vienna, for centuries regarded as the gateway to South-eastern Europe, placed the German Army on the edge of the Hungarian plain and at the threshold of the Balkans. To the south Germany now had a common frontier with Italy and Yugoslavia, no more than fifty miles from the Adriatic. To the north Hitler was in a position to outflank Czechoslovakia's defences and press her from three directions at once. Germany's strategic position had been immeasurably improved. Nor was the contribution of Austria's economic resources in iron, steel, and magnesite to be disregarded.¹⁶²

L'*Anschluss* alterà definitivament l'escenari europeu: Alemanya havia esdevingut la gran potència europea que, fins aleshores, havia estat menystinguda com a amenaça per la pau al continent. El següent plat en el menú estava disposat; Hitler mirava ara afamat cap a les terres de l'antic Regne de Bohèmia.

---

¹⁶¹ Hans-Erich Volkmann. (2009). Die NS-Wirtschaft in Vorbereitung des Krieges dins de Militärgeschichtliche Forschungsamt. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Ursachen und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik*. Vol. 1. Munic: Deutsche Verlags-Anstalt. p.637.

¹⁶² Alan Bullock. (1962, orig. 1952). *Hitler: a study in tyranny*. Londres: Pelican Books. p.437.

L'Acord de Munic i el camí final cap a la SGM

Després d'haver incorporat Àustria al Tercer Reich, Hitler centrà els seus esforços en acabar amb l'estat txecoslovac, on vivien aproximadament tres milions d'alemanys ètnics, concretament als Sudets. Aquest fou l'escenari i la motivació que alimentaren la crisi que, a la tardor del 1938, acabaria en l'anomenat Pacte de Munic, en què França, el Regne Unit i Txecoslovàquia, la darrera especialment pressionada per les dues primeres, cedien la sobirania dels Sudets a Alemanya, deixant així una feble Txecoslovàquia que finalment seria annexada al Tercer Reich el març de l'any següent.

Cal tenir present, però, que la crisi txecoslovaca no s'originà exclusivament en l'efecte pinça realitzat pel govern de Hitler i el *Sudetendeutsche Partei* o Partit dels Alemanys dels Sudets, sinó que les causes subjacents de la Crisi de Munic es trobaven precisament en la feblesa d'un estat sorgit de la PGM amb comunitats nacionals diferents, que si bé els conflictes de les quals foren essencialment alimentats pels nazis, no és menys cert afirmar que les fronteres dissenyades després de la PGM són la clau de volta dels xocs polítics entre l'Alemanya nazi i els països que en foren víctimes. A més, l'alienació d'aquestes comunitats per les discrepàncies amb el govern majoritàriament txec s'incrementà a mesura que les polítiques econòmiques afectaven el país de manera diferent a la industrialitzada Bohèmia i els agraris Sudets, Eslovàquia i Rutènia; Anita Prazmowska afegeix que la voluntat d'aquests sectors de la població txecoslovaca d'unir-se al projecte extremista nazi s'ha de veure precisament a causa d'aquest sentiment d'alienació¹⁶³. Nogensmenys, la situació txecoslovaca empitjora quan tenim en consideració que una possible ajuda militar per part de França, la qual estava aliada amb Txecoslovàquia, tot i que la seva sinceritat era dubtosa, o bé amb la Unió Soviètica, la qual havia de travessar territori romanès o polonès per acudir en auxili del govern txecoslovac, cosa que degut a al furibund anticomunisme polonès i romanès era completament impensable; la posició de Txecoslovàquia penjava d'un fil i la manca

---

¹⁶³ Anita J. Prazmowska. (2000). *Eastern Europe and the Origins of the Second World War*. Londres: Macmillan Press Ltd. p.81-82.

d'interès real del Regne Unit i de França en defensar-la acabaria significat la seva desaparició¹⁶⁴.

El factor clau que determinà el destí de l'estat txecoslovac restà en les mans dels diplomàtics britànics i francesos, els quals optaren per pressionar el govern txecoslovac per atorgar concessions a Hitler. Tot i això, cal dir que els interessos francesos en defensar txecoslovàquia eren lleugerament més cincers, també s'ha d'admetre que la pressió britànica sobre el govern francès i l'amenaça que aquest es quedaria sol en cas que França decidís donar suport íntegre al govern txecoslovac, si aquest no volia cedir i apostava per afrontar una guerra oberta amb Alemanya.

La política conciliadora del Regne Unit, liderada pel seu primer ministre, Neville Chamberlain, rebé algunes crítiques a nivell intern pel sector liderat per Winston Churchill, però tanmateix la popularitat d'aquesta estratègia diplomàtica fou, si més no fins al Pacte de Munic, majoritària en les societats franceses i britàniques. Ras i curt, ningú volia tornar al drama de la PGM. En aquest sentit, Paul Kennedy i Talbot Imlay asseguren que durant la primavera del 1939 l'opinió pública britànica advocava clamorosament a favor d'aturar Hitler ¹⁶⁵. Tot just després de l'*Anschluss*, la qüestió dels Sudets i la disputa entre Alemanya i Txecoslovàquia deixà de ser-ho, en essència, per transformar-se en una disputa a tres bandes entre Alemanya, Txecoslovàquia i el Regne Unit i França, els quals exigien a Txecoslovàquia que cedís si no volia veure's sola en una guerra contra Alemanya. L'historiador britànic Taylor ho emfatitza de la següent manera:

Thus, at the end of April 1938, the problem of the Germans within Czechoslovakia ceased to be a dispute between the Sudeten Germans and the Czechoslovak government; it even ceased to be, or rather never became, a dispute between Czechoslovakia and Germany. The British and French governments came forward as principals; and their object, however disguised, was to exact concessions from the Czechs, not to restrain Germany.¹⁶⁶

Taylor, fins i tot, argumenta que Chamberlain instà Hitler a deixar clares les seves demandes. En poques paraules, el Regne Unit i França estaven disposats a satisfer les exigències del dictador a canvi que aquest deixés de representar una amenaça per als

---

¹⁶⁴ Jean-Paul Brunet i Michel Launey. (1991). *De una guerra a otra 1914-1945*. Madrid: Akal. p.250-253.

¹⁶⁵ Paul Kennedy i Talbot Imlay. (1999). Appeasement dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge p.121.

¹⁶⁶ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.156.

interessos francobritànics. El fenomen de l'*appeasement* o política de la conciliació és, així doncs, difícil de descriure i hi ha pocs punts en què els historiadors estiguin més o menys d'acord, si és que n'hi ha cap. Paul Kennedy i Talbot Imlay ho descriuen així:

Appeasement, then, is not a simple phenomenon which can be defined in a few sharp words. Older histories tend to see it as a shameful and bankrupt policy of surrender to the dictator-states. Taylor has portrayed it as a series of well-meaning bungles which eventually embroiled both Hitler and the west in a war neither of them desired. Some scholars have seen it as a natural and rational strategy in the light of Britain's weaknesses in the world by the 1930s. Others have pointed out that it was, albeit in a more intensified form, a normal continuation of the British diplomatic tradition of attempting to settle disputes pacifically.¹⁶⁷

Per tal d'entendre la posició britànica, emperò, cal tenir ben present la tensa situació que es visqué durant la tardor del 1938, en què un conflicte entre Alemanya i Txecoslovàquia hauria significat un nou escenari com el de la PGM, en què la resta de potències europees s'haurien vist arrossegades i Europa s'hauria convertit en un camp de batalla un cop més. La gravetat de la situació fou tal que Hitler donar l'ordre de preparar una futura invasió de l'estat txecoslovac, el conegut *Fall Grün* o "cas verd", en què les tropes alemanyes contindrien les francobritàniques a la frontera amb França, mentre la resta de les divisions acabarien amb la resistència txecoslovaca. La tensió s'acumulà especialment el maig del 1938, en què hi hagué moviments de tropes a la banda alemanya de la frontera i es temia que finalment s'acabés produint la invasió, tot i que Adamthwaite també ens destaca la possibilitat que només foren maniobres per exercir un cop de força i facilitar la introducció de brigades de les *Schutzstaffel* al territori dels Sudets¹⁶⁸. A més, l'historiador afirma que Hitler extragué dues clares conclusions de la crisi del maig: en primer lloc, calia atacar Txecoslovàquia d'una manera ràpida i efectiva, sense donar temps al Regne Unit i a França per reaccionar i amenaçar la frontera occidental i, en segon lloc, cada cop era més evident l'animositat amb què el Regne Unit veia Alemanya, cosa que provocà que Hitler accelerés el seu programari naval, el Pla Z, i finalment el gener del 1939 s'ordenà la seva realització, que hauria d'estar finalitzada a mitjans dels anys quaranta, quan Hitler esperava que ocorregués la seva gran guerra. El problema principal de Txecoslovàquia, tanmateix, provenia de la política d'aliances i la seva feble consolidació, en tant que l'aliança amb la Unió Soviètica només s'activava en cas que

---

¹⁶⁷ Paul Kennedy i Talbot Imlay. (1999). Appeasement dins de Gordon Martel (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge p.129.

¹⁶⁸ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.79.

França també atengués la crida de Txecoslovàquia, però França, al seu torn, estava sotmesa a la política de l'*appeasement* i en cap cas estava disposada a actuar sense l'auxili del Regne Unit¹⁶⁹.

La resolució del conflicte, a primera vista, vingué de la mà de Mussolini, el qual proposà una conferència a quatre a Munic, per tal de resoldre la disputa diplomàticament i no pas per la via de les armes. Aquest paper de mediador entre Alemanya i els Aliats es repetí el 1939 quan Mussolini proposà una conferència similar per resoldre la qüestió de Danzig entre Polònia i Alemanya, tot i que en un ambient completament diferent i hostil a les amenaces alemanyes¹⁷⁰. Finalment, el 30 de setembre del 1938 se signà l'Acord de Munic, en què se cedia el territori dels Sudets a Alemanya a canvi d'evitar la guerra, així com prèviament també s'havia atorgat l'autonomia a la comunitat eslovaca, la qual acabaria actuant com a causant de la crisi final del que quedava de l'estat txecoslovac el març del 1939. Les conseqüències de l'Acord de Munic, la rúbrica del qual fou l'ocupació de la resta de Txecoslovàquia durant la primavera del 1939, foren determinants per als esdeveniments que acabarien portant al desencadenament de la SGM. Segons molts historiadors és en aquest moment en què els governs britànic i francès s'adonen que Hitler no té cap intenció d'actuar com un simple pacífic revisionista, sinó que no té cap tipus d'aturador, tret de l'amenaça de combatre'l. En aquest sentit, Walther Hofer ho sentència així:

En análisis de la situación, llevado a cabo por los responsables de la política exterior inglesa, partía del hecho que el aniquilamiento de Checoslovaquia había descubierto claramente las intenciones nacionalsocialistas. Por fin se había hecho evidente que Hitler no iba tras una revisión del Tratado de Versalles ni tras el principio de determinación de los pueblos, sino que aplicaba una descarada política de conquista. La política pacifista inglesa tuvo que llegar por fin a la conclusión de que la coexistencia pacífica soportable, con el dictador alemán, resultaba imposible.¹⁷¹

El 20 de març del 1939 Hitler envià un ultimatum a Lituània exigint-li que cedís la ciutat de Memel i els territoris de Klaipèda, situats al voltant d'aquest nucli de població. Els darrers moviments del Tercer Reich, l'ocupació de la resta de Txecoslovàquia i l'annexió de Memel, suposà un eixamplament sense precedents des del Tractat de Brest-Litovsk de la influència alemanya sobre l'Europa Central i de l'Est, però cal dir que alhora aquests

---

¹⁶⁹ Enzo Collotti. (1972). *La Alemania nazi*. Madrid: Alianza Editorial, S.A. p.208.

¹⁷⁰ Nicholas Bethell. (1975). *La guerra que Hitler ganó: septiembre de 1939*. Barcelona: Grijalbo. p.26-27.

¹⁷¹ Walther Hofer. (1964). *El Desencadenamiento de la Segunda Guerra Mundial*. Tlacoquemécatl: Editorial Diana, S.A. p.12.

actes foren rebuts amb un grau elevat d'hostilitat per part del govern polonès, el qual encara tenia un tractat de no agressió amb Alemanya¹⁷². A més, el 7 d'abril Mussolini envaí Albània, sobretot com a reacció dels avenços del dictador alemany, quelcom que al seu torn augmentà la tensió amb França. Entre la primavera i l'estiu del 1939 s'albirava una nova gran guerra europea que amenaçava amb trencar la fràgil pau en un continent en què una gran potència s'havia aixecat de la desfeta de la PGM; l'atmosfera prebèl·lica provocà que tant França com el Regne Unit fessin preparacions per a una eventual guerra amb Alemanya, per tant mobilitzaren les seves tropes, garantiren conjuntament Polònia i intentaren crear una gran aliança entre el Regne Unit, França, Polònia i la Unió Soviètica. Precisament és en aquest punt on trobem la clau de volta del desencadenament de la SGM, en tant que Neville Chamberlain cercava, ara ja sí, una contenció d'Alemanya sota l'amenaça de declarar-li la guerra si seguia amb la seva agressiva política expansionista.¹⁷³ Nogensmenys, Hitler trobà un obstacle infranquejable per la via de l'abús, com diu P.M.H Bell, car la seva propera víctima, Polònia, no acceptaria, sota cap circumstància, caure sota l'esfera d'influència o bé esdevenir una part més d'Alemanya sense lluitar per la seva sobirania¹⁷⁴.

Com ja s'ha expressat abans, la clau de volta per tal d'evitar, tot i que com a historiadors cal ser prudents per tal no caure una història contrafactual, l'esclat d'un nou conflicte, que arrosegaria gairebé la totalitat d'Europa, era la creació d'una gran aliança que contingués el nou poder europeu central. P.M.H Bell ho afirma vehementment:

If anything was to add to their power, it would have to be the support of the Soviet Union. A firm military alliance between France, Britain and the USSR offered the best, and perhaps the only, chance of confronting Hitler in circumstances in which he could not risk war. The negotiations for such an alliance between April and August 1939 therefore assumed crucial importance.¹⁷⁵

Tot i la racionalitat de tal aliança, des dels nostres privilegiats ulls que gaudeixen de major perspectiva que els protagonistes de la SGM, cal dir que, com diu Taylor, foren exactament la desconfiança mútua que hi havia entre la Unió Soviètica i les potències

---

¹⁷² Donald Cameron Watt. (1989). *How war came, The immediate origins of the Second World War 1938-1939*. London: Heinemann. p.157.

¹⁷³ Anthony P. Adamthwaite. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd. p.87.

¹⁷⁴ P.M.H Bell. (1987). *The origins of the Second World War in Europe*. Nova York: Longman Group Limited. p.250-251.

¹⁷⁵ *Ibidem*. p.258.

capitalistes i el menysteniment de l'Exèrcit Roig i la seva capacitat militar les que sentenciaren la possibilitat de construir un dic de contenció per frenar l'avenç alemany¹⁷⁶.

L'agost del 1939 obre el camí cap al desencadenament de la SGM, quan l'aliança entre els poders que pretenien contenir Alemanya es frustrà en el moment en què la Unió Soviètica i Alemanya, en una aliança contra natura, decidiren repartir-se Polònia i la resta de l'Europa de l'Est, mentre Occident mirava impassible com la darrera opció d'evitar la guerra s'evaporava en qüestió d'hores. En realitat, l'actitud de la Unió Soviètica ha despertat una innumerable quantitat d'obres científiques, tot i que també n'hi ha que dubtosament poden ser catalogades d'acadèmiques, ja que les interpretacions sobre la qüestió són tan diverses que han generat nombroses controvèrsies entre historiadors i, inclús, alguns *amateurs* que han arribat a afirmar que Stalin tenia un pla maquiavèl·lic per atacar Alemanya i que l'Operació Barbarroja fou, en realitat, una campanya preventiva.¹⁷⁷

Finalment, la matinada de l'1 de setembre de 1939 s'inicià la SGM quan Alemanya atacà Polònia, després d'haver segellat el Tractat Molotov-Ribbentrop amb la Unió Soviètica. El conflicte més terrible que ha conegut la humanitat començà amb una gran quantitat d'incògnites sobre el seu futur resultat, així com les seves causes. Més de 75 anys després el relat sobre els orígens de la SGM segueix sent convuls i ple de controvèrsies i polèmiques. No hi ha possiblement cap qüestió que generi tanta literatura i debat acadèmic com la SGM, ja sigui arran de les seves causes, com de les conseqüències, crims o culpes dels diversos protagonistes del conflicte bèl·lic que més sang ha vessat en la història de la humanitat.

---

¹⁷⁶ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.201-202.

¹⁷⁷ Jonathan Haslam. (desembre de 1997). Relations and the Origins of the Second World War: The Jury is Still Out dins de *The Journal of Modern History*. Vol 69 n°4. p.795-796.

La historiografia de la SGM

El conflicte més sagnant de la història de la humanitat ha generat alhora una gran quantitat de debats historiogràfics al voltant de diverses qüestions cabdals per tal d'entendre la SGM, no només des del seu context diplomàtic i polític, sinó que també hi ha hagut una gran controvèrsia sobre fets com l'holocaust, del qual han sortit els majors negacionistes, els crims de guerra dels dos bàndols, i la seva comparació, o, senzillament, la qüestió de la culpabilitat i responsabilitat de l'esclat del conflicte. En aquest sentit, cal destacar, per posar un exemple, el debat entre Taylor, considerat per molts historiadors com un revisionista, i altres acadèmics com Trevor-Roper, el més dur, però també per Wiskemann, Mason, Hillgruber, Weinberg, entre molts altres. En aquest capítol tractaré alguns dels diversos aspectes historiogràfics sobre els orígens de la SGM que han estat cabdals en el seu desenvolupament acadèmic.

En primer lloc, hom he de posar de relleu la importància de la qüestió del *Sonderweg*, un camí especial, segons alguns historiadors, com per exemple Fritz Fischer¹⁷⁸, que Alemanya hauria recorregut de manera significativa; Hitler i el nazisme no eren sinó una mera continuació d'aquesta "via especial". Aquesta visió lliga especialment amb la consideració d'Alemanya com la principal, inclús única, responsable i culpable del desencadenament del conflicte. No obstant això, des dels anys seixanta, sobretot gràcies al qüestionament de moltes tesis sorgides dels anys immediats a la SGM, han aparegut visions crítiques que han considerat que la responsabilitat de la guerra es troba repartida en les múltiples parts vinculades al conflicte, tot i que aquesta es pugui trobar repartida segons les accions de cada país. Hans-Adolf Jacobsen ens ho clarifica de la següent manera:

In recent times, a more frequent topic of discussion—namely, research in the question of war guilt in 1939, or 1941—has led to this conclusion: it is certain that the Second World War did not originate solely from the ambition and craving for power of one single nation. None of the Powers was completely free of responsibility for this new catastrophe. All the belligerents had in some way, directly or indirectly, promoted the policy of the Fascists and Nazis. It is sufficient to mention the

---

¹⁷⁸ R.J..B Bosworth. (1996). Nations Examine Their Past: A Comparative Analysis of the Historiography of the "Long" Second World War. *The History Teacher*, [en línia] 29(4). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/494801> [Accedit el 16 de Feb. 2016]. p.501.

“appeasement policy” of England and France which was intended to preserve peace at any price; the particularism of the Southeast European countries; the overconfidence of Polish statesmen, which was reflected in their exaggeration of their own strength; or the attitude of the Soviet Union in the summer of 1939. The United States likewise contributed to the outbreak of the war in the Pacific by stiffening its economic policy—which, however, does not free Japan from responsibility for December 7, 1941.¹⁷⁹

En molt poques paraules i amb una magnífica observació podem apreciar com part de la historiografia trencà amb aquella visió que considerava la SGM com un producte fruit purament de les accions de l’Alemanya nazi, ajudada per la Itàlia feixista de Mussolini i el Japó de l’emperador Showa.

Una altra qüestió que ha alimentat el debat historiogràfic al llarg dels anys han estat els objectius de guerra, especialment tractats a *Der Zweite Weltkrieg, 1939–1945: Kriegsziele und Strategie der großen Mächte* d’Andreas Hillgruber. Més enllà de les diferències estratègiques entre els Aliats i les potències de l’Eix, així com la voluntat d’aquelles nacions sotmeses al domini colonial dels vells imperis d’alliberar-se de llur jou¹⁸⁰, cal posar èmfasi al debat sorgit entre aquells que consideren que l’Alemanya nazi tenia uns objectius militars continentalistes i aquells que pensen que aquests tenien un abast mundial. En aquest sentit, hom pot destacar autors com Victor Rothwell, el qual considera que Hitler no tenia cap tipus d’interès en recuperar l’antic imperi colonial alemany, ni tan sols de crear-ne un de nou, sinó que se centrava exclusivament en crear un gran imperi centroeuropeu que conquerís la Rússia europea en la seva particular marxa cap a l’est “Drang nach Osten”¹⁸¹. Aquesta postura també ha estat sostinguda per Overy, destacant que Hitler, a diferència de Mussolini i les elits japoneses, no tenia cap interès en les velles colònies¹⁸². Per contra, Hildebrand, com ens mostra Yves Durand, considera que a partir del 1940, arran de les victòries alemanyes a Europa, Hitler desferma els seus objectius vers el domini mundial, mentre que un altre historiador, Fischer, només veu una voluntat de transformar i revisar la realitat sorgida del Tractat de Versalles¹⁸³. Cal entendre que la principal diferència entre l’Alemanya de la PGM i la de la SGM, en relació a al seu interès colonial, es basava fonamentalment en el domini naval, com a

---

¹⁷⁹ Hans-Adolf Jacobsen. (1964) *The Second World War as a Problem in Historical Research*. . *World Politics*, [en línia] 16(4). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/2009449> [Accedit el 16 de Feb. 2016]. p.629-630.

¹⁸⁰ *Ibidem*. p.634.

¹⁸¹ Victor Rothwell. (2001). *Origins of the Second World War*. Nova York: Palgrave. p.56.

¹⁸² Richard Overy. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman. p.39.

¹⁸³ Yves Durand. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. Paris: Armand Colin. p.15.

segona potència després del Regne Unit, i la possessió de territoris a l'Àfrica i al Pacífic; l'Alemanya de la PGM posseïa aquests dos factors, mentre que l'Alemanya nazi no en gaudia de cap, ans al contrari, no li restava cap possessió colonial i la *Kriegsmarine* no comptava amb força suficient per contestar les aigües a l'hegemònica *Royal Navy*, llevat del fet que comptava amb la major flota de submarins del món per tal d'intentar ofegar econòmicament el Regne Unit.

Un dels principals obstacles al qual els historiadors que han decidit estudiar el fenomen de la SGM han hagut de fer front ha estat l'accés als documents. Cal tenir present que la majoria d'aquests tenen sovint un caràcter oficial i administratiu, per la qual cosa estan sotmesos a les desclassificacions de documents en els estats vencedors de la SGM, ja que bona part de la documentació de les potències de l'Eix fou requisada. Aquest és precisament un dels problemes més importants per a l'historiador, ja que depèn de la disponibilitat de documents segons la normativa de cada país, la qual és evidentment diferent. Aquesta qüestió, a més, suscita els següents plantejaments: ha seguit la desclassificació de documents una pauta interessada? Tots els historiadors han tingut un accés lliure i sense cap tipus de discriminació ideològica a aquests documents? I la darrera i més important: tots els documents relacionats amb la SGM han estat desclassificats? Aquests preguntes són difícils, si no impossibles, de respondre, però tanmateix han d'ésser plantejades per tal de ser fidels a la nostra professió. En aquest sentit, T. Desmond Williams sintetitza perfectament, i de manera crítica, la qüestió de l'accés als documents de la SGM:

In the immediate post-war period historical studies on the question were monopolized by the victorious countries, and especially by the Anglo-Saxon states. This in part was the result of a state policy which designedly was directed to anticipating the results of any subsequent attempt by historians in vanquished countries to challenge the accepted version of responsibility for the war, which had been laid down at the Nuremberg trials. It is not unnatural to assume that the British, the French and American governments, in arranging for the editing of their "historical" blow in first so to speak, and thus prevent a situation arising such as occurred after Versailles, in which the defeated countries were able to reverse the moral judgements imposed by the peace treaties, and later to secure substantial political advantages from the modifications brought about in world opinion in regard to the moral issues.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ T. Desmond Williams. (1999). The Historiography of World War II dins de dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.39.

Sumat a això, l'autor afirma l'existència d'una historiografia oficial que s'ha beneficiat de l'accés privilegiat als documents històrics pertinents, mentre que aquells historiadors que no gaudien de la confiança dels governs n'han estat vetats¹⁸⁵.

Nogensmenys, tot i aquestes qüestions molt importants, cal posar de relleu l'aspecte més fonamental de tots, tenint present el tractament de la SGM de la majoria d'historiadors: la responsabilitat/culpabilitat d'Alemanya i de Hitler a l'hora de desencadenar el major conflicte bèl·lic que ha conegut aquest planeta. En aquest debat se situen diversos ítems, entre els quals trobem la planificació de la guerra, és a dir, Hitler tenia una espècie de "pla mestre" dins el qual es detallaven les diverses etapes, en els quals la SGM n'era una més; la responsabilitat moral del poble alemany vers l'extermini industrialitzat de jueus, gitanos, homosexuals, persones amb discapacitats mentals, enemics polítics i, bàsicament, qualsevol persona que fos considerada una amenaça pel nou ordre que volien establir els nazis; la naturalesa malèvola del dictador alemany i, àdhuc, la seva salut mental a l'hora de prendre les decisions que conduïren cap a la SGM. Ras i curt, hi ha tal quantitat de debats al voltant d'aspectes ben diversos de la SGM que és senzillament impossible esmentar-los tots en aquest treball. Emperò, pel que fa a les causes de la contesa, crec que és necessari tractar el debat historiogràfic més important, i més forassenyat, que ha marcat la majoria dels historiadors experts en els orígens de la SGM i que també tingué repercussions mediàtiques: el debat entre Taylor i Trevor-Roper. Aquest debat s'obrí amb la publicació de *The Origins of the Second World War* de Taylor el 1961, moment en què les tesis sobre la responsabilitat única de Hitler i l'Alemanya nazi com a causants de la SGM encara no havien estat refutades acadèmicament. Aquesta obra marcà un abans i un després en la historiografia de les causes del conflicte i encetà un debat extremadament convuls i controvertit, molt especialment després de la ingent quantitat de crítiques que rebé, cosa que provocà una important caiguda del prestigi d'un historiador que, fins aleshores, havia estat reconegut com un dels millors en el període del segle XX. Les reaccions foren molt dures, sovint inclús virulentes. Pocs debats han estat tan apassionants com el debat entre Taylor i Trevor-Roper.

La principal tesi de l'historiador britànic era que Hitler havia estat senzillament un simple polític alemany conservador com la resta dels seus predecessors i que en cap cas volia iniciar una guerra contra les potències occidentals, sinó que només pretenia retornar

---

¹⁸⁵ *Ibidem.* p.44.

Alemanya a la seva natural posició de poder a Europa, ens dibuixa Trevor-Roper¹⁸⁶. Afegit a tot això, cal dir que l'obra de Taylor fou acusada de ser utilitzada per col·lectius neonazis, en tant que consideraven que la figura de Hitler quedava exonerada d'haver causat la SGM, quelcom que se suma a la seva negació dels crims comesos sota el règim hitlerià. Per contra, Taylor argumenta que en cap cas aquesta era la seva intenció i considera que utilitzar aquest fet com a contraargument de les seves tesis és quelcom impensable per a qualsevol historiador. L'historiador britànic detalla amb gran vehemència la seva visió historiogràfica sobre el seu llibre i el seu deure com a professional de la història:

Destroying these legends is not a vindication of Hitler. It is a service to historical truth, and my book should be challenged on this basis, not for the political morals which people choose to draw from it. This book is not a contribution to "revisionism" except in the lesser sense of suggesting that Hitler used different methods from those usually attributed to him. I have never seen any sense in the question of war guilt or war innocence. In a world of sovereign states, each does the best it can for its own interests; and can be criticised at most for mistakes, not for crimes.¹⁸⁷

Hom pot estar d'acord o en desacord amb algunes qüestions, però tanmateix no s'hauria d'atacar una obra per l'impacte mediàtic que pugui rebre, sinó per la qualitat dels seus arguments, cosa que molts historiadors no feren amb Taylor.

Una altra qüestió molt criticada per molts historiadors fou el suposat oportunisme de Hitler, el qual senzillament aprofità aquestes oportunitats que li foren ofertes per les circumstàncies històriques. Aquest fet s'emmarca en el debat acadèmic entre els que consideren que hi havia una clara intenció, detallada al *Mein Kampf* i al Protocol Hossbach, darrere de les accions de Hitler d'iniciar una gran guerra de conquesta mundial i aquells que creuen que el conflicte esclatà sense que cap dels dos bàndols hi estigués gaire decidit; un dels arguments a favor d'aquesta tesi es basa en la coneguda com a Guerra de Broma o *Phoney War* en anglès. Contràriament a la darrera tesi, esgrimida per Taylor, Trevor-Roper considera que hi ha suficients elements, especialment als documents anteriorment esmentats, per determinar que Hitler sí que tenia en ment una gran

---

¹⁸⁶ H.R. Trevor-Roper. (1961). A.J.P. Taylor, Hitler and the War dins de *Encounter*. [En línia]. July 1961 issue. p.88.. Disponible a: <http://www.unz.org/Pub/Encounter-1961jul-00088> [Accedit el 4 de juny del 2016].

¹⁸⁷ A.J.P. Taylor. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library. p.278-279.

guerra amb què obtenir els seus objectius, o bé, si més no, era plenament conscient dels riscos que comportava la seva política expansionista¹⁸⁸.

Un dels fragments en què Trevor-Roper és extremadament dur amb les tesis de Taylor i, fins i tot, amb la seva persona es troba en la crítica del seu llibre publicat el 1961:

I have said enough to show why I think Mr. Taylor's book utterly erroneous. In spite of his statements about "historical discipline," he selects, suppresses, and arranges evidence on no principle other than the needs of this thesis; and that thesis, that Hitler was a traditional statesman, of limited aims, merely responding to a given situation, rests on no evidence at all, ignores essential evidence, and is, in my opinion, demonstrably false. This casuistical defence of Hitler's foreign policy will not only do harm by supporting neo-Nazi mythology: it will also do harm, perhaps irreparable harm, to Mr. Taylor's reputation as a serious historian.¹⁸⁹

A continuació d'aquest debat dissortadament personalitzat, Taylor i Trevor-Roper intercanviaren a la revista *Encounter* un parell d'improperis, més que no pas articles científics, en què s'atacaren mútuament al voltant de la qüestió de la citació d'obres d'altres col·legues i l'ús de documents per a l'anàlisi historiogràfic. "How to Quote" i "A Reply", de Taylor i Trevor-Roper respectivament, representa a la perfecció l'agressivitat dels dos historiadors, els quals repetiren el 9 de juliol del 1961 quan ambdós s'enfrontaren en directe en un debat de la BBC.

No obstant el debat entre Taylor i Trevor-Roper, el primer historiador rebé una gran quantitat de crítiques d'arreu del món, tant al seu país natal, el Regne Unit, com als EUA. Tanmateix, el lloc en què rebé les crítiques més fortes, especialment arran de l'ús de les seves tesis sobre Hitler per part d'alguns grups neonazis, fou la República Federal Alemanya, en què es considerà que Taylor justificava Hitler en les seves accions, cosa que marcava un perillós precedent i destil·lava un revisionisme inacceptable¹⁹⁰. Altres crítiques s'han basat en la selecció dels documents presents en l'obra de Taylor. En aquest sentit, E.M Robertson el critica argumentant que Taylor no té èxit a l'hora d'aportar nous descobriments o documents, així com tampoc no atorgà la importància deguda al Protocol

---

¹⁸⁸ H.R Trevor-Roper. (1961). A.J.P Taylor, Hitler and the War dins de *Encounter*. [En línia]. July 1961 issue. p.92-93. Disponible a: <http://www.unz.org/Pub/Encounter-1961jul-00088> [Accedit el 4 de juny del 2016]

¹⁸⁹ *Ibidem*. p.95.

¹⁹⁰ Ulrich Schlie. (2000). Today's View of the Third Reich and the Second World War in German Historiographical Discourse dins de *The Historical Journal*. 43 (2). p.544.

Hossbach¹⁹¹. Tot i això, la crítica més contundent, basada en els arguments postulats a *The Origins of the Second World War*, anava dirigida contra el deslligament moral de la història de l'Alemanya nazi, en tant que dubtava de la legitimitat dels judicis de Nuremberg i tampoc considerava que la guerra fos part essencial del nazisme, segons ens diu C. Robert Cole¹⁹². Emperò, no tots els historiadors han estat tan durs amb Taylor; alguns, fins i tot, han considerat que tenia part de raó o bé va significar un canvi substancial en la manera d'observar la història de la SGM, excessivament centrada en la figura de Hitler i el nazisme. Overy considera que Taylor fou el Macaulay, l'historiador britànic liberal per excel·lència, i, com hem pogut veure al llarg d'aquest treball, ens aporta una visió que combina oportunisme i planificació en el factor Hitler per explicar les causes de la SGM; un altre historiador que té una postura semblant és Hinsley¹⁹³.

Taylor, correctament o incorrectament, ens ha aportat als historiadors un gran exemple de què significa ser historiador: la cerca del coneixement i de la "veritat històrica", independentment de quines implicacions polítiques o socials tingui. L'excel·lent historiador britànic, malgrat que aquest primer adjectiu alguns el considerarien equívoc, ens recorda que l'ofici d'historiador ha de ser autònom, independent i crític amb les explicacions que fem del passat, tot i que també, òbviament, hem de reconèixer que som fal·libles.

---

¹⁹¹ E.M Robertson. (1999). Introduction: World War II: The Historians and their materials dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.16.

¹⁹² C. Robert Cole. (1999) Critics of the Taylor View of History dins de E.M. Robertson (editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press. p.142-143.

¹⁹³ *Ibidem*. p.144.

Conclusions

La realització d'aquest treball de fi de grau m'ha donat l'oportunitat d'estudiar i mirar de comprendre un dels aspectes més convulsos i debatuts de la SGM. Els orígens del conflicte es basen en una gran quantitat d'esdeveniments i processos històrics que no només tingueren una naturalesa diplomàtica i política, sinó que també tingueren llurs repercussions econòmiques, socials, culturals, entre d'altres. El major desastre en nombre de vides provocat directament per les diverses societats humanes del segle XX tingué unes conseqüències que, encara a dia d'avui, ens segueixen afectant. La caiguda dels règims feixistes a la majoria de països europeus, així com l'erigiment en superpotències dels EUA i l'URSS, transformaren Europa i la resta del món radicalment. Una ideologia nascuda del rebuig a les idees de la il·lustració, basada en la supremacia nacional, i en el cas alemany de l'ètnia; en la legitimació de l'ús de la violència com a eina per alterar l'ordre social i polític d'un país, ja fos aquest el propi o un estranger; i en la idolatració del líder com a dirigent i guia de la nació morí abruptament amb el resultat de la guerra. Fins i tot, aquells països feixistes que sobrevisqueren a la SGM, especialment Espanya, la qual es convertí en un estat nacionalcatòlic, tot i que conservés tics feixistitzants, ràpidament adoptaren formes polítiques diferenciades dels perdedors. Mai més no tornaria a haver a Europa un país en què regnés una ideologia tan descaradament violenta com l'Alemanya nazi; àdhuc, els partits polítics d'extrema dreta intenten allunyar-se de la imatge que ha quedat incrustada en l'imaginari col·lectiu europeu del nazisme. En aquest sentit, només Alba Daurada representa un neonazisme que posseix moltes semblances amb el NDSAP i és l'única força política d'aquestes característiques que té un cert pes a Europa i que, fins i tot, alguns dels seus membres han dut a terme assassinats polítics, com el de Pavlos Fyssas el 2013. Nogensmenys, la SGM no ha transformat només l'ordre polític europeu, situant-lo i partint-lo entre el món capitalista i el món comunista, sinó que també influencià enormement els àmbits de la cultura, l'art i, per descomptat, les ciències socials, com per exemple la historiografia. Endemés, l'afebliment dels vells imperis colonials iniciat després de la PGM, tot i que fou el moment en què posseïen més territoris arreu del globus, facilità la fi de l'imperialisme colonial en un procés lent i sovint no pacífic, en què el gruix de països s'acabà independitzant en un termini de vint anys, però fins i tot avui dia encara hi ha processos

de descolonització o d'independència presents als antics dominis colonials que han romàs en possessió de països com el Regne Unit o França. Hom pot afegir també que bona part dels conflictes a l'Orient Mitjà nasqueren del repartiment colonial produït durant l'època de l'imperialisme i el repartiment dels territoris de l'Imperi Otomà després de la PGM, com per exemple el conflicte araboisraelià o les constants injustícies sofertes pel poble kurd sota el jou turc i gràcies al beneplàcit de l'OTAN. Ras i curt, la SGM posà fi a molts processos històrics, tot segellant-ne el seu destí, i n'engegà d'altres que han perdurat fins a dia d'avui, com la Unió Europea i les fronteres actuals (amb les excepcions provocades pel desmembrament de la Unió Soviètica). No hi ha hagut cap altre conflicte bèl·lic que hagi transformat tan radicalment, i a nivell global, la humanitat.

No obstant això, aquestes conclusions se centren sobretot en el debat historiogràfic generat al llarg d'una quantitat ingent de discussions, argumentacions i contraargumentacions en què els historiadors han aportat tesis ben diferents del perquè de la SGM. Aquest fet, conjuntament amb el coneixement adquirit sobre el tema gràcies a la redacció del treball, m'ha portat a extreure una sèrie de conclusions sobre diversos aspectes relacionats la bibliografia tractada, els arguments i les tesis utilitzats, l'actitud dels historiadors al respecte de les obres de llurs col·legues, així com també l'evolució de la historiografia de les causes de la SGM des dels seus inicis després de la finalització del conflicte fins avui dia, passant per l'eclosió de noves tesis, considerades revisionistes per alguns historiadors, dels anys seixanta. Procedeixo, doncs, a detallar les conclusions extretes d'aquest treball de fi de grau.

En primer lloc, cal tractar la qüestió de la bibliografia emprada, en tant que aquesta forma l'espina dorsal d'aquest treball, car és un estat de la qüestió sobre els orígens de la SGM. Les obres seleccionades per ésser citades i comentades han estat fonamentalment d'autors anglosaxons, francesos i alemanys, tot i que també he inclòs algun historiador hispanoamericà, especialment en els ítems del nazisme i la Guerra Civil Espanyola. L'existència de llibres sobre les causes del conflicte en idioma català és nul·la, mentre que la producció científica en llengua castellana és irrisòria. Aquest fet ens hauria de fer reflexionar sobre el poc pes que té la SGM més enllà de la seva relació amb Espanya i Catalunya, sovint emmarcada en el context de la Guerra Civil Espanyola o bé les rutes de refugiats, i la poca orientació internacional que tenen les historiografies catalana i espanyola. Des del meu punt de vista, tot i que òbviament és molt recomanable estudiar què ha passat a Espanya en època contemporània, crec que caldria centrar una mica més

d'esforços en els afers europeus i internacionals. Ens falta vocació internacionalista, segons el meu parer. Tanmateix, també cal entendre que la major part de la literatura acadèmica sobre la SGM estigui en anglès, ja que sovint les obres més referencials de les historiografies francesa, alemanya i italiana es tradueixen a l'anglès i és aquesta edició la que acaba tenint més protagonisme.

En segon lloc, l'obstacle més important que l'historiador es troba a l'hora d'analitzar els diversos conflictes polítics i militars que componen la SGM és el de la moralitat. Tenint present que durant els anys de dictadures a Alemanya, Itàlia i al Japó van deixar un reguitzell de persecucions polítiques, empresonaments, tortures i assassinats és comprensible que hi hagi un cert recel a defensar tesis que puguin semblar que justifiquen o defensen aquests règims totalitaris. Certament això ens pot semblar una veritable niciesia, però els atacs *ad hominem* que es pronunciaren contra Taylor, acusant-lo fins i tot de simpatitzar amb el règim d'Adolf Hitler, ens demostren precisament que aquesta consideració no la fou als anys seixanta, sinó que les contraargumentacions se centraren sobretot a la moralitat de *The Origins of the Second World*, fins i tot hi ha qui la considerà una obra perillosa. Aquesta petita mostra d'improperis i manques de respecte vers la tasca professional d'un gran historiador només pot tenir els seus orígens en la ignorància de què significa ser historiador i respectar els teus col·legues o bé en disputes personals impròpies de l'ètica acadèmica que hom espera a un professional en l'estudi i coneixement del passat. En la meua humil opinió qualsevol historiador que ataca gratuïtament la dignitat i l'honor d'un company de professió no mereix ésser anomenat com a tal. Els insults a Taylor representen el pitjor d'aquesta professió i suposen un impediment per a la lliure recerca, independentment de qui sigui molestat pels seus resultats. En aquest sentit, les tesis de Taylor són criticables per molts altres factors, però no pas per la seva moralitat. Aquesta qüestió no ens afecta als historiadors, en tant que la nostra tasca no es basa en jutjar el passat, sinó entendre'l i interpretar-lo per tal de comprendre els canvis ocorreguts i les transformacions que han portat les societats humanes al seu present actual.

En tercer lloc, una de les causes de disputa en els debats historiogràfics sobre els orígens de la SGM es troba precisament en la selecció dels esdeveniments i processos històrics que es consideren causes directes o indirectes de la guerra. La principal diferència en aquesta direcció es troba en la inclusió de les conseqüències de la PGM, és a dir, el Tractat de Versalles, entre altres tractats, i la creació d'un nou ordre basat en el desmembrament

dels imperis austrohongarès i otomà, així com l'anorreament de l'amenaça alemanya. És en aquest punt en què trobem les principals diferències entre els objectes d'estudi dels historiadors, en tant que bona part només basculen els possibles orígens de la SGM a partir de l'arribada de Hitler i el NDSAP al poder el 1933. Des de la meua perspectiva, aquest és un cras error, en tant que el menysteniment de les causes profundes, les quals, si més no, expliquen l'ascens del nazisme, així com també ajuden a entendre la seva gran acollida per part de la societat alemanya. Tota investigació que pretengui basar-se purament en l'Alemanya nazi no gaudirà d'una base prou sòlida per poder generar una explicació completa de les causes de la SGM. Emperò, llur interpretació dependrà evidentment de la correlació que estableixi l'historiador entre els diversos factors, així com la jerarquia en el pes d'aquests que decideixi.

En quart lloc, s'ha d'admetre que hi ha una certa connexió entre les causes de la SGM i la responsabilitat d'Alemanya com a principal causant del conflicte, segons la immensa majoria d'historiadors, tot i que puguin divergir en el seu grau de responsabilitat. Cal, això no obstant, dibuixar una gruixuda línia entre els termes responsabilitat i culpabilitat, en tant que el primer denota el fet de fer-se càrrec de les conseqüències d'unes accions, mentre que el segon depèn de la moralitat. Els historiadors no n'hem de fer res, de la darrera, però la primera resulta de gran interès, arran de la necessitat d'explicar quines són les causes principals i qui i per què les provoca. Així doncs, el fet que l'Alemanya nazi estigui al darrere de la majoria d'accions prebèl·liques, tot i que precisament és aquí quan Taylor, entre d'altres historiadors, considera que la responsabilitat és compartida entre els diversos actors de la SGM. Certament hom podria pensar que gràcies al fet que Alemanya iniciés un expansionisme virulent i agressiu es produí la SGM, però també hom pot adduir-la al fet que no hi hagués una reacció que evités la propagació del poder alemany. Aquesta sentència és reflecteix a la perfecció el perill d'usar el concepte de responsabilitat, ja que aleshores l'historiador es converteix en jutge del passat i en aquest moment es perd tota objectivitat. La constant lluita de l'historiador per posar a ratlla la seva subjectivitat i contemporaneïtat l'ha d'impulsar a evitar l'ús de mots carregats d'ideologia i idiosincràsia.

En cinquè lloc, considero que la historiografia de les causes de la SGM ha anat evolucionant i progressant a mesura que hi ha hagut un lliure accés als documents diplomàtics i administratius dels diversos països involucrats en el conflicte, així com també hi ha tingut una gran influència l'aparició de noves generacions d'historiadors que

no estaven afectades emocionalment per la guerra. Aquesta és una qüestió cabdal, ja que la desconexió entre l'historiador i l'objecte d'estudi en l'àmbit de l'emoció és molt possiblement la millor eina per evitar caure en la subjectivitat. Resulta evident que si l'historiador ha participat de la contesa o bé l'ha patida li pot ésser més difícil deslligar-se del bagatge sentimental, fet que ha estat demostrat per la majoria d'historiadors, que participaren de la SGM, tractats en aquest treball, en tant que sovint han mantingut actituds poc objectives i han fet ús de la seva pròpia experiència personal.

En darrer lloc, pel que fa a la metodologia emprada pels investigadors, cal dir que, en general, la major part dels historiadors han fet servir una gran quantitat de documents ben diversos, així com també s'han ajudat amb les tesis d'altres col·legues, ja fos reforçar les seves o bé per atacar-les. En realitat, però, la selecció de documents no ha estat un problema en cap dels historiadors tractats, car el principal problema historiogràfic en relació a les causes de la SGM ha romàs la interpretació d'aquests documents i l'atorgament de la responsabilitat d'iniciar el conflicte. Aquest és el punt en què molts historiadors divergeixen. Alguns han considerat que Alemanya és la principal causant de la SGM, mentre que d'altres veuen la conflagració com un xoc de trens en què tots tenen part de la responsabilitat, tot i així gairebé tots tendeixen a coincidir en la consideració que la ideologia nazi fou el més important motor propulsor de la major guerra que ha experimentat mai la humanitat.

Finalment, i com a reflexió final, crec que proporciona l'oportunitat al lector d'observar i apreciar com un qüestió, que el gran públic té solucionada, ja que entén que la culpa fou d'un boig anomenat Hitler, tan complexa i convulsa com aquesta genera encara avui dia un gran debat historiogràfic que és alhora apassionant com a historiador i enriquidor com a persona. La nostra reflexió sobre el passat no s'ha d'aturar mai. Aquest és el camí per conèixer què van fer els nostres avantpassats, quins en foren els seus motius i quins els reptes als quals s'enfrontaren. La història, al cap i a la fi, no és res més que entendre la naturalesa de les nostres accions socials.

Nescire autem quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum.

Marc Tul·li Ciceró.

Annex I: una reflexió personal sobre els orígens de la SGM

Un cop finalitzat el treball sobre l'estat de la qüestió sobre les causes del conflicte, considero que és oportú i adequat reflexionar-hi. He escollit fer-ho separatament i ubicar la meva reflexió personal als annexos amb vista a mantenir el màxim d'objectivitat possible, sense immiscir-m'hi amb el meu punt de vista particular. Així doncs, i en un àmbit menys circumscrit per l'objectiu del treball, procedeixo a aportar la meva visió del conflicte i les seves causes com a historiador.

En primer lloc, crec que la SGM és un conflicte, àdhuc una conjunció de conflictes territorials, polítics, diplomàtics, ètnics i socials, ja sigui en l'àmbit de la política interna com en les relacions internacionals. En altres paraules, la SGM engloba un conjunt enorme de disputes majors i menors arreu del món, des dels conflictes colonials a l'Índia, en què l'Imperi Britànic defensava aferrissadament els seus interessos, fins a la voluntat de bona part de les poblacions d'ètnia alemanya dels territoris que abans de la PGM havien format part del país teutó. Hom pot pensar que això és repetir fins a l'esgotament el factor social del conflicte, emperò crec que s'ha de destacar contundentment la dimensió del factor humà d'aquesta guerra. No hi ha hagut mai en la història de la humanitat un xoc bèl·lic que, primerament, mobilitzés tanta població i, segonament, acabés amb tanta destrucció humana i material. Consegüentment, penso que l'historiador que vulgui enfrontar-se acadèmicament a tal esdeveniment ha de tenir present la dimensió del factor humà; no només hi ha xifres al darrere de les estadístiques, sinó que hi ha milions de vides esbiaixades, interessos personals, ideologies contraposades. No hi ha cap fet en la història de la humanitat que ens recordi millor com de complexes poden arribar a ser les societats que la SGM.

En segon lloc, la naturalesa del conflicte, així com les llavors de la seva eventual germinació, es troba precisament en el resultat de la PGM. En certa manera, coincideixo amb la tesi de Taylor, el qual afirma que la primera gran guerra no resolgué la qüestió

alemanya, que no deixa de ser una pugna pel poder d'una potència europea amb els vells imperis, però, en canvi, discrepo completament de l'historiador britànic quan afirma que el poble alemany disposava d'una espècie de camí especial que el portava directament al nazisme. Aquesta afirmació és fruit d'un desconeixement de la història d'Alemanya o bé d'una germanofòbia desinhibida i vergonyant. Tanmateix, crec he de defensar-lo quan se l'ha acusat de justificar les actuacions del règim nazi o de promoure la legitimació de les polítiques d'apaivagament. Curiosament, Taylor era un germanòfob declarat i durant la seva joventut en l'època de la preguerra defensà el pacifisme activament, però ràpidament advocà per aturar Alemanya mitjançant una aliança entre el Regne Unit i la Unió Soviètica. Certament, Taylor se'n desmarcà l'any 1961 amb la publicació de la seva controvertida obra, però tanmateix no deixa de significar l'evolució del pensament ideològic d'una persona que no només visqué el període de la SGM, sinó que posteriorment l'estudià com a historiador.

En tercer lloc, una altra qüestió relacionada amb l'esmentada anteriorment és la responsabilitat d'haver causat la SGM. Aquest és sens dubte el veritable *quid* de tot plegat, en tant que no només els historiadors ho han tractat d'aquesta manera, sinó que tota la producció cinematogràfica, la premsa escrita, la rica literatura sobre el conflicte, entre d'altres àmbits, també han aportat la seva visió de la SGM. L'imaginari col·lectiu ha quedat ben impregnat d'una visió amb destacats biaixos en què l'Alemanya nazi és la causant de tots es mals i el poble alemany n'és el responsable únic. Des del camp de la historiografia, tot i que *a priori* hauríem de combatre els mites i errors en què la societat cau, sovint acostumem a deixar-nos-hi influenciar i reproduïm les imperfeccions en els nostres discursos històrics. Aquest fet no és singular en l'estudi de la SGM, sinó que també es troba present en altres objectes de recerca que gaudeixen, o pateixen millor dit, d'una controvèrsia afeixugant. La *reductio ad Nazium*, és a dir, l'ús d'una fal·làcia argumental dedicada a atacar la persona en lloc de les seves tesis és una dels pitjors exercicis que un historiador pot realitzar. Nogensmenys, això no eximeix l'investigador de la responsabilitat d'utilitzar fonts contrastades i d'una certa reputació. Per exemple, en aquest treball he decidit no utilitzar cap obra d'autors reconegudament revisionistes, com Victor Suvorov o Gerd Schultze-Rohnhof, els quals han arribat a afirmar que Stalin pretenia atacar Hitler i que l'Operació Barbarroja no fou res més que un atac preventiu o bé que en realitat Hitler no tenia cap responsabilitat en el desencadenament de la SGM, respectivament. Aquestes tesis, tot i que considero que són dignes d'estudi, especialment

per entendre com es mouen certs sectors d'extrema dreta respecte la construcció social del passat, no són adequades per un treball seriós sobre l'estat de la qüestió dels orígens de la SGM.

En quart lloc, els crims contra la humanitat comesos per l'Alemanya nazi i el Japó, principalment, han estat motiu d'amplis debats historiogràfics, ètics i inclús jurídics. Tot i que aquest no ha estat el tema del treball, crec que fóra adient tractar-lo breument, en tant que el pes de la qüestió ha afectat la producció científica sobre la SGM. En aquest sentit, cal dir que tots els crims contra la humanitat han d'ésser considerats com a tals, independentment del bàndol que els hagi comès. Aquest fet no succeeix i els crims comesos per les potències de l'Eix han rebut condemnes d'arreu del globus, com també ho han estat els de la Unió Soviètica, en canvi els crims comesos pels Aliats, des dels bombardejos de Dresden, les violacions i expulsions d'alemanys ètnics cap al final de la SGM, no han rebut la condemna adient. Ans al contrari, qualsevol intent de defensar la repugnància en igualtat de condicions de tots els crims contra la humanitat resulta en un atac *ad hominem* o una *reductio ad Nazium*. En l'àmbit acadèmic s'han viscut veritables episodis vergonyants en què diversos historiadors han arribat a justificar els bombardejos nuclears de Hiroshima i Nagasaki, dos genocidis en què l'objectiu de l'atac era eliminar la població civil i instaurar el terror a les files japoneses, com a desitjables i perfectament ètics. Aquest acte covard d'hipocresia només pot provenir de persones poc professionals en la seva feina, en tant que el menysteniment de vides humanes d'acord amb el seu origen i botxí. Quelcom semblant a succeït al teatre europeu, en què qualsevol crítica o intent d'equiparar els diversos crims contra la humanitat, ha acabat en ridícul generalitat, quan no en una veritable pluja d'improperis i insults. Ras i curt, als historiadors no ens correspon el judici del passat, sinó l'anàlisi de la seva naturalesa, així com les seves causes i conseqüències, però també tenim un deure amb la història quan aquesta es manipula en favor d'un bàndol per justificar la moralitat o immoralitat dels uns i altres.

En conclusió, considero que les causes de la SGM es troben en el resultat de la PGM, vint anys enrere, en tant que l'ascens del nazisme, el principal motor dels esdeveniments que acabarien desencadenant el conflicte, fou generat i, posteriorment, alimentat per un escenari postbèl·lic en què la societat alemanya patí les conseqüències d'una crisi econòmica galopant, així com la presència d'una lluita entre les faccions d'extrema dreta i les forces comunistes; adduir el nazisme a "l'essència" dels alemanys és més aviat un

acte de xenofòbia, de la mateixa manera que ho seria el fet de considerar que la derrota militar de França a mans d'Alemanya es degué a la naturalesa dels francesos. En realitat, però, els orígens de segona gran guerra els trobem en l'àmbit dels factors interns i externs d'Alemanya. És precisament aquesta correlació de causes la que porta ens a un escenari en què la conflictivitat internacional ja es trobava en una situació ben crítica, no només per l'expansionisme alemany, sinó també per les agressions italiana i japonesa sobre Etiòpia i Albània i la Xina, respectivament. En poques paraules, la SGM arrossega uns orígens que els podem traçar fins la PGM i en podem veure l'evolució amb el desenvolupament i esfondrament de la República de Weimar, l'ascens del nazisme, la Segona Guerra Sinojaponesa, l'oportunisme de Mussolini i la política exterior dels vells imperis. Definitivament, tots aquests factors, entre molts altres, conflueixen significativament per generar la major conflagració en la història de la humanitat.

Annex II: agraïments

Voldria dedicar aquestes darreres paraules a agrair totes aquelles persones que durant la realització d'aquest treball de fi de grau m'han ajudat d'una manera o d'una altra a millorar-lo.

En primer lloc, vull agrair l'orientació proporcionada per la tutora d'aquest treball tant a l'inici del mateix com al final, ja que sense la seva supervisió la tasca de plantejar els objectius, així com també alguns aspectes a millorar, hauria estat substancialment més difícil.

En segon lloc, estic molt agraït a les meves col·legues de la Biblioteca de la Facultat de Lletres, la Cristina, l'Elena i la Remei, les quals m'han ajudat durant el període de realització de la beca de col·laboració i del treball de fi de grau. No només m'han cedit molt amablement m'han deixat llibres, especialment del CCUC, sobre la SGM amb els seus comptes, sinó que també m'han aconsellat sobre les qüestions més formals que afecten un treball d'aquesta mida.

Finalment, voldria també agrair a la meva xicota i companya de classe, la Marian, per haver-se llegit el text, però sobretot per haver aportat crítiques constructives sobre l'estil de redacció. A més, m'ha donat el suport necessari en aquells moments en què la inspiració semblava que s'havia evaporat, atorgant-me així l'energia necessària per enllestir aquest treball de fi de grau.

Bibliografia

- Adamthwaite, Anthony P.. (1977). *The Making of the Second World War*. Torquay: George Allen & Unwin Ltd.
- Bell, P.M.H. (1987). *The origins of the Second World War in Europe*. Nova York: Longman Group Limited.
- Bethell, Nicholas. (1975). *La guerra que Hitler ganó: septiembre de 1939*. Barcelona: Grijalbo.
- Bieber, León E. (2002). *La República de Weimar. Génesis, desarrollo y fracaso de la primera experiencia republicana alemana*. Ciutat de Mèxic: Facultad de Filosofía y Letras (UNAM).
- Bosworth, R.J..B. (1996). Nations Examine Their Past: A Comparative Analysis of the Historiography of the “Long” Second World War. *The History Teacher*, [en línia] 29(4). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/494801> [Accedit el 16 de Feb. 2016].
- Boyce, Robert. (1989). ‘World Depression, World War: Some Economic Origins of the Second World War’ dins de Boyce, Robert i Robertson, Esmonde M. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd.
- Brunet, Jean-Paul i Launey , Michel. (1991). *De una guerra a otra 1914-1945*. Madrid: Akal.
- Bullock, Alan. (1962, orig. 1952). *Hitler: a study in tyranny*. Londres: Pelican Books.

- Bullock, Alan. (1999). “Hitler and the Origins of the Second World War” dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Chwostow, B.M. i Nekritsch, A.M.. (1961). *Wie der zweite Weltkrieg entstand*. Berlín: Dietz Verlag.
- Cole ,C. Robert. (1999) Critics of the Taylor View of History dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Colloti, Enzo. (1972). *La Alemania nazi*. Madrid: Alianza Editorial, S.A.
- Crozier, Andrew J.. (1998). *The Causes of the Second World War*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Durand, Yves. (1992). *Les Causes de la deuxième Guerre mondiale*. Paris: Armand Colin.
- Feis, Herber. (1966). *The Spanish Story. Franco and the Nations at War*. Nova York: Norton & Company, Inc.
- Habeck , Mary. (1999). The Spanish Civil War and the origins of the Second World War dins de Martel, Gordon(editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge
- Haslam , Jonathan. (desembre de 1997). Relations and the Origins of the Second World War: The Jury is Still Out dins de *The Journal of Modern History*. Vol 69 n°4.
- Henig, Ruth. (1992). *The Origins of the Second World War*. Nova York: Routledge.
- Henig, Ruth. (2002). *The Weimar Republic, 1918-1933*. London: Routledge.

- Hillgruber, Andreas. (1995). *La Segunda Guerra Mundial 1939-1945. Objetivos de guerra y estrategia de las grandes potencias*. Madrid: Alianza Editorial, S.A.
- Hofer, Walther. (1964). *El Desencadenamiento de la Segunda Guerra Mundial*. Tlacoquemécatl: Editorial Diana, S.A.
- Iriye, Akira. (1999). Japanese Imperialism and Aggression: Reconsiderations II dins de dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Iriye, Akira. (1999). Japanese Japan's Foreign Policies between World Wars: Sources and Interpretation dins de dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Jacobsen, Hans-Adolf. (1964) The Second World War as a Problem in Historical Research. . *World Politics*, [en línia] 16(4). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/2009449> [Accedit el 16 de febrer del 2016].
- Joll, James. (1982). The conquest of the Past: Some Recent German Books on the Third Reich dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Keith Robbins. (1996). Commemorating the Second World War in Britain: Problems of Definition. *The History Teacher*, [en línia] 29(2). Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/494736> [Accedit el 16 de Feb. 2016].
- Kennedy, Paul i Imlay, Talbot. (1999). Appeasement dins de Martel, Gordon(editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge
- Knox , MacGregor. (1989). Conquest, Foreign and Domestic, in Fascist Italy and Nazi Germany dins de Emsley, Clive, Marwick, Arthur i Simpson, Wendy. *War*,

Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe. Filadèlfia: The Open University.

- Koch, H.W. (1999). Hitler and the Origins of the Second World War: Second Thoughts on the Status of Some Documents dins de dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Kolko, Gabriel. (2005). *El Siglo de las guerras: política, conflictos y sociedad desde 1914* . Barcelona: Paidós.
- Kühnl, Reinhard. (1991). *La República de Weimar*. València: Edicions Alfons el Magnànim, IVEI.
- Lamb, Richard. (1989). *The Drift to war 1922-1939*. Londres: Bloomsbury.
- Lozano, Álvaro. (2008). *La Alemania Nazi (1933-1945)*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones de Historia, S.A.
- Marks, Sally. (1999). “1918 and after: the postwar era” dins de Martel, Gordon(editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge.
- Michel , Henri. (1980). *Cómo empezó la II Guerra Mundial*. Madrid: Narcea, S.A de ediciones.
- Milza , P. i Berstein, S. (1980). *Le fascisme italien 1919-1945*. París : Éditions de Seuil
- Morewood, Steven. (1989). Anglo-Italian Rivalry in the Mediterranean and Middle East, 1935-1940 dins de Boyce, Robert i Robertson, Esmonde M.. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd.

- Overy, Richard . (1989). Hitler's War Plans And The German Economy dins de Boyce, Robert i Robertson, Esmonde M. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd.
- Overy, Richard i Wheatcroft, Andrew. (1989). *The Road to war*. Londres: Macmillan London.
- Overy, Richard. (2009). *El camino hacia la guerra*. Madrid: Espalsa Calpe, S.A.
- Overy, Richard. (1989). Hitler's War and the German Economy dins de Emsley, Clive, Marwick, Arthur i Simpson, Wendy. *War, Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe*. Filadèlfia: The Open University.
- Overy, Richard. (2008). *The Origins of the Second World War*. Harlow: Longman.
- Payne, Stanley G. (1995). *Historia del fascismo*. Barcelona: Editorial Planeta, S.A.
- Prazmovksa, Anita J. . (2000). *Eastern Europe and the Origins of the Second World War*. Londres: Macmillan Press Ltd.
- Rich, Norman. (1989). Hitler's Foreign Policy dins de Emsley, Clive, Marwick, Arthur i Simpson, Wendy. *War, Peace and Social Change in Twentieth-Century Europe*. Filadèlfia: The Open University.
- Robertson,E.M. (1999). Introduction: World War II: The Historians and their materials dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Rothwell. Victor. (2001). *Origins of the Second World War*. Nova York: Palgrave. p.10-11.

- Schlie, Ulrich. (2000). Today's View of the Third Reich and the Second World War in German Historiographical Discourse dins de *The Historical Journal*. 43 (2).
- Shirer, William L.. (1998). *The Rise and Fall of the Third Reich*. Londres: Arrow Books.
- Stone, Glyn. (1989). The European Great Powers and The Spanish Civil War, 1936-1939 dins de Boyce, Robert i Robertson, Esmonde M. *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World War*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd.
- Sullivan, Brian R. (1999). More Than Meets The Eye: The Ethiopian War dins de Martel, Gordon (editor). *The Origins of the Second World War Reconsidered*. Nova York: Routledge.
- Tabouis, Geneviève. (1938). *Chantage à la guerre*. París : Ernest Flammarion.
- Taylor, A. J.P. (1968). *The Origins of the Second World War. Second edition with a reply to critics*. 5a ed. Nova York: Fawcett World Library.
- Thornton., M. J. (1967). *El Nazismo 1918-1945*. Madrid: Globus Comunicación.
- Trevor-Roper, H.R. (1961). A.J.P Taylor, Hitler and the War dins de *Encounter*. [En línia] July 1961 issue. Disponible a: <http://www.unz.org/Pub/Encounter-1961jul-00088> [Accedit el 4 de juny del 2016]
- Tusell, Javier. (1995). *Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*. Madrid: EDICIONES TEMAS DE HOY, S.A (T.H).
- Volkman, Hans-Erich. (2009). Die NS-Wirtschaft in Vorbereitung des Krieges dins de Militärgeschichtliche Forschungsamt. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Ursachen und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik*. Vol. 1. Munic: Deutsche Verlags-Anstalt.

- Watt, Donald Cameron. (1989). *How war came, The immediate origins of the Second World War 1938-1939*. London: Heinemann.
- Weinberg, Gerhard L. (1995). *La Segunda Guerra Mundial: una visión de conjunto*. Vol.1. Barcelona: Grijalbo.
- Wheaby, Robert H.. (1989). *Hitler and Spain. The Nazi Role in the Spanish Civil War 1936-1939*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Williams, T. Desmond. (1999). *The Historiography of World War II* dins de dins de Robertson, E.M.(editor) *The Origins of the Second World War: historical Interpretations*. Londres: Macmillan Press.
- Wiskemann, Elisabeth. (1978). *La Europa de los dictadores 1919-1945*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, S.A.
- Yergin, Daniel. (1992). *La historia del petróleo*. Barcelona: PLAZA & JANES EDITORES/Cambio 16.
- Young, Robert J.. (1996). *France and the origins of the Second World War*. Houndmills: Macmillan.